

01//2025

2025'E BAKIŞ

İÇİNDEKİLER

Giriş	3
Tacan İldem // EDAM Başkanı – Büyükelçi (E) Sinan Ülgen // EDAM Direktörü	
Beş Soruda İkinci Trump Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri	7
Sinan Ülgen // EDAM Direktörü	
2025 Yılında Türkiye-ABD Savunma İlişkileri	13
Nihat Kökmen	
Trump'ın Yeni Başkanlık Döneminde Rusya'nın Ukrayna'da Sürdüğü Savaşın Sonlandırılma Olasılığı ve Bunun Avrupa Güvenliğine Yansımaları Üzerine Düşünceler	18
Tacan İldem // EDAM Başkanı – Büyükelçi (E)	
Savunma Sanayinde 2025 Trendleri	26
Yavuz Türkgenci	
2025'te Avrupa	30
Prof. Dr. Çiğdem Üstün // EDAM, Genel Sekreter - Nişantaşı Üniversitesi Öğretim Üyesi	
Yeniden Trump ile Yeni Dünya Düzeni	34
Prof. Dr. Zeynep Alemdar // EDAM Dış Politika Programı Direktörü	
2025 Yılında Orta Doğu Beklentileri	38
Ayhan Doğaner	
Orta Doğu'da Türk Dış Politikası	43
Barçın Yinanç	
2025 Makroekonomisi: “Geçmiş Performans Gelecekteki Performansın Garantisi Değildir”	48
Murat Üçer	
2025: Dezenformasyonla Mücadele ve Türkiye	52
Alina İltutmuş // EDAM, Araştırmacı	

GİRİŞ

Tacan İldem // EDAM Başkanı – Büyükelçi (E)

Sinan Ülgen // EDAM Direktörü

Bu raporumuzla, önceki yıllarda yaptığımızı benzer şekilde, uluslararası ortamdaki önemli gelişmeleri, Türkiye'yi de yakından ilgilendiren konu başlıkları altında, inceleyerek geleceğe dönük bir düşünce projeksiyonuyla 2025 yılına dair öngörülerimizi siz değerli okuyucularımızla paylaşacağız.

Rusya'nın Ukrayna'da başlattığı ve yakında üç yılını dolduracak olan savaş uluslararası güvenlik ortamı bakımından ciddi bir sınaıma teşkil etmeye devam etmektedir. Öte yandan 7 Ekim 2023 tarihinde Hamas'ın İsrail'deki sivilleri hedef alan ve 1200 kişinin ölümü ve 250 dolayında insanın rehin alınmasıyla sonuçlanan saldırıları İsrail'in Hamas'a karşı ilan ettiği savaşın tetikleyicisi oldu. İsrail'in Hamas'ı yok etmek amacıyla başlattığı askeri operasyonlar ise süratle anılan ülkenin uluslararası hukuku, özellikle de insancıl hukuku, hiçe sayan, orantısız güç kullanarak yarattığı vahşet sarmalını beraberinde getirdi. 'Kurallara dayalı uluslararası düzen'den yana oldukları iddiasını farklı vesilelerle sıkça tekrarlamaktan kaçınmayan Batı ülkelerinin, bir kaç istisna dışında, İsrail'in bu 'hukuk tanımaz' katliamı karşısında sergiledikleri 'çifte standard' örneği hoşgörüsü ve özellikle ABD'nin güçlü desteği eminiz tarihin yargılayacağı ibretlik bir kara sicile dönüştü. İsrail'in sivil ve masum insanların ızdırabını dikkate almaksızın bir yılı aşkın süredir sürdürdüğü operasyonlar 50.000'e yakın can kaybına, temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanan halkın trajik insani dramına ve büyük bir

yıkıma yol açtı. 2025 yılına girilen Ocak ayında nihayet İsrail ile Hamas arasında bir ateşkese varılmış olması görece memnuniyet verici bir gelişme olarak görülebilirse de, mevcut koşullarda bir yandan bu ateşkesin kalıcı olup olmayacağını, öte yandan da Gazze'deki bu yıkımın istikrarsızlığın sıcak çatışmalarla bölgenin diğer yerlerine yaygınlaşıp yaygınlaşmayacağını kestirmeye imkan bulunmamaktadır. Esad rejiminin devrilmesi ertesinde HTŞ'nin ülke yönetimini ele geçirmiş olmasına karşın Suriye'de istikrarın kalıcı olarak sağlanması bakımından belirsizliklerin ve sınamaların ise değişik açılardan halen kendini hissettirdiğini teslim etmek gerekmektedir.

Uluslararası ortamda karşılaşılan bu sınamalar hiç kuşkusuz geçmiş yıllarda da kendini hissettiren stratejik/sistemik rekabetin kıyasıya sürdüğü bir zamana rastlamıştır. Bu rekabetin ana oyuncularının kendilerine diğerleri karşısında üstünlük sağlayacak şekilde bir konumlanmaya gittiklerine ve buna uygun hamleler peşinde olup, adımlar attıklarına dair önceki raporlarımıza da yansımış olan tespitimizin 2025 yılı bakımından da geçerli olacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

Böyle bir ortamda ABD Başkanlık yarışını kazanan ve yönetimi raporumuzun yayınlandığı günlerde Biden'dan devralmış olan Trump'ın yeni dönemde sadece ABD bakımından değil, fakat tüm uluslararası düzen açısından önem taşıyacak ne tür politikalar izleyeceği derin bir merak, spekülasyon ve çoğu merkezde endişe kaynağı olma özelliğini korumaktadır. Bu yılki raporumuzda konunun önemi ışığında Trump'ın izleyebileceği siyasaların yeni dünya düzeni ve karşı karşıya bulunulan savaşlar ve bunalımlar açısından ne anlama gelebileceğini değerlendirmeye çalıştık. Uluslararası ilişkilerdeki belirsizlik faktörü giderek yaygınlaşmakta ve kaygı verici bir nitelik kazanmaktadır. Bu belirsizliklerle başetmede geçmişte işlev vermiş olan uluslararası kural ve normların öneminin giderek daha fazla hissedileceği bir dönemden geçilmektedir. Bu bağlamda Ukrayna'da süren savaşın ne şekilde sona erdirilebileceği ve bunun Avrupa güvenliği bakımından önem taşıyan veçheleri üzerinde fikir yorduk. Tabiatıyla Trump Yönetimindeki ABD ile Türkiye arasındaki ilişkilerin ne yöne evrilebileceğini farklı başlıklar altında inceledik. Bu bağlamda Türk-ABD savunma sanayi ilişkilerinin geleceğine de özel bir yer ayırmakta yarar gördük. Bunu yaparken savunma sanayi alanındaki eğilimleri de okuyucularımızla paylaşıp, konunun genel bir çerçevede daha iyi anlaşılmasını sağlamayı amaçladık.

Batı ile ilişkilerimiz dendiğinde son yıllarda hem AB'den, hem de ülkemizden kaynaklanan durağan ve daha ziyade işlemsel temelde yürüyen Türkiye-AB ilişkilerine özellikle yeni oluşan AB Komisyonu ve bunun yaratabileceği sınamalar ve fırsatlar optiğinden bakmak istedik. Öncelikle değerler temelinde bir ilişkinin 2025 yılında gelişmeyeceğini tahmin etmek zor

olmayacaktır. Bunun yerine uzun bir zamandır bahsedilen perakendeci yaklaşımın ilişkiye 2025 yılında da hâkim olması, göçün gündemdeki yerini koruması, güvenlik endişeleri ile şekillenen ikili ilişkileri gözlemleyeceğimiz bir yıl olması çok muhtemeldir. Aralık 2024'te Türkiye ziyaretinde AB Komisyonu Başkanı Ursula Von der Leyen, Türkiye'nin Orta Doğu'da bir dengeleyici güç olabileceğini söylemiş ve Ankara'ya göçmenler için bir milyar avroluk bir destek daha verileceğini açıklamıştır.

2025'te Türk dış politikasının en fazla uğraş alanı bölge hiç kuşkusuz Orta Doğu olacak. 8 Aralık'ta Beşar Esad'ın ülkeyi terk edip, 53 yıllık diktatörlük rejiminin düşmesi Orta Doğu'nun 2025'e jeostratejik bir deprem etkisiyle girmesine neden oldu. Bu jeostratejik sallantıya ek olarak, ikinci bir değişiklik faktörü, 20 Ocak'ta devreye girdi. Birinci döneminde İbrahim anlaşmalarıyla Orta Doğu'da kalıcı bir iz bırakan ABD Başkanı Trump'ın ikinci başkanlık döneminde izleyeceği politikalar bölge barış ve istikrarını etkileyecek olması açısından önem taşıyacak. İsrail'in son bir yılı aşkın sürede başta İran ve Hizbullah'a vurduğu darbeleri de denkleme eklediğimizde, tüm bölgenin risk ve fırsatları barındıran büyük bir belirsizlik dönemine girdiğini vurgulamamız yanlış olmayacaktır. Orta Doğu'daki çatışmaların temelinde güvenlik alanında Filistin meselesi, jeoekonomik alanda ise enerji ve su kaynakları meseleleri yatıyor. Bölgenin çok parçalı etnik, dini ve mezhepsel yapısı aslında bir zenginlik olarak görülebilirse de, yıllardır barış ve istikrarın önündeki en büyük engel olma vasfını koruyor. Orta Doğu bu yıl da Suriye ve Filistin konuları merkezde olacak şekilde, İsrail'den Yemen ve İran'a, Türkiye'den Suriye ve Filistin'e, bölgesel ve küresel aktörlerin, vekil güçlerin, diplomasi ve istihbarat teşkilatlarının, sefeli tekkiri cihatçı örgütlerin mücadele alanı olmaya devam edecek. Orta Doğu'da kalıcı ve sürdürülebilir barış ihtimali, her zamankinden daha uzak olacak. Düzensiz göç, 2025 yılında yine gündemdeki önemini koruyacak. Ancak, eğer Suriye'de istikrar sağlanmaz ve süreç sürdürülebilir bir duruma evrilmezse, Hristiyan, Süryani ve Nusayri göçü bu sefer Lübnan'a, belki de Lazkiye'den Kıbrıs'a, Türkiye'ye doğru bir rota izleyecektir.

Bir yıl önceki raporumuzda, küresel ekonomiyi etkileyebilecek ve ciddi dalgalanmalara yol açabilecek bir dizi makro riske dikkat çekmiştik. Bunlar arasında, Merkez bankalarının dezenflasyon sürecinin "son mil"inde karşılaşabilecekleri zorluklar; dünya genelindeki yüksek faiz oranları ve yüksek borç seviyelerinin oluşturduğu tehlikeli bileşkenin borç piyasalarında yaratabileceği olası dalgalanmalar ve Çin'in büyüme görünümüne ilişkin endişeler (ve buna bağlı deflasyon korkusu) yer alıyordu. Neyse ki, bu risklerden hiçbiri küresel ekonomiyi rotasından saptıramadı. 2025'in çok daha volatil bir yıl olmasına hazırlıklı olmalıyız, çünkü bu yıl, dünyanın en güçlü ve etkili ülkesi, öngörülemez belirsizliği adeta silah gibi kullanan bir başkan ve onun öngörülemez politikalarıyla şekillenecek ve yönetilecektir. Başka bir deyişle, küresel ekonominin geleceği, büyük ölçüde, "Trump 2.0" in nasıl gelişeceğine bağlı olacak ve

elimizdeki verilere bakıldığında bu politikaların büyük ölçüde uygulanacağı varsayımına dayanarak, düşük büyüme ancak yüksek enflasyonla tanımlanan “stagflasyonist” bir temel senaryo ile karşı karşıya olduğumuz söylenebilir. Dünya ekonomisi bakımından da transatlantik ilişkilerin geleceği önem taşıyacaktır. ABD ile AB arasında uluslararası ticaret kurallarının uygulanabilirliğine dair derinleşebilecek bir görüş ayrılığı, uluslararası ekonomiyi de daha belirsiz sulara sürükleyecektir.

Türkiye cephesine gelirse, piyasalar nispeten sakin ve yapıcı bir havaya sahipti, ancak dezenflasyon, yılın başlarında TCMB tarafından öngörüldüğünden daha zorlu bir süreç olarak karşımıza çıktı. Enflasyon tahminleri yukarı yönlü revize edildi, çünkü hem gerçekleşen hem de beklenen enflasyon oldukça yapışkan şekilde yüksek kaldı. Fiyatlama davranışlarını iyileştirmek ve enflasyonist ataleti kırmak için talepte önemli bir daralma ve kapsamlı bir politika seti, özellikle de ciddi anlamda daraltıcı bir maliye politikası gerekir. Ancak, bizim durumumuzda, TCMB neredeyse tek başına hareket eden bir aktör olarak kaldı. Gelir ve maliye politikaları oldukça gevşek bir duruşdaydı ve yapısal reform cephesinde bizim görebildiğimiz kadarıyla kayda değer bir gelişme olmadı. Nitekim bizce bu yılın en temel makroekonomik sorusu, enflasyonun yıl sonunda nerede olacağı. Bizim beklentimize göre ise, %30'un biraz üzerinde bir rakamla çalışmak makul görünüyor. TCMB bilindiği gibi politika faizini 8 ay boyunca %50 seviyesinde tuttukten sonra, Aralık ayında faiz indirimlerine başladı ve muhtemelen yıl boyunca, siyasetin üstü kapalı da olsa talep ettiği şekilde, bu indirimlere devam edecek.

Dijital teknolojinin hayatımızın her alanında kullanıldığı bir dönemde, bilginin yayılması her zamankinden daha kolay ve hızlı hale gelmiştir. Özellikle sosyal medya platformları, bilgiye erişim ve bilginin yayılmasının başlıca araçları olarak işlev görmekte ve günümüz çevrimiçi iletişim ekosisteminin temelini oluşturmaktadır. Bununla birlikte, aynı platformlar sosyal, kültürel, ekonomik ve politik boyutlarıyla çok yönlü sonuçlar doğuran dezenformasyonu da beraberinde getirmiştir. Dezenformasyonun da parçası olduğu hibrit tehditlere karşı toplumsal dayanıklılığın güçlendirilmesi bakımından toplumun tüm kesimlerini kapsayacak bir yaklaşımın (whole of society) uygulanması önem taşımaktadır.

Bu düşüncelerle 2025 yılının dünyaya ve ülkemize barış, huzur ve refah getirmesini diliyoruz.

BEŞ SORUDA İKİNCİ TRUMP DÖNEMİNDE TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

Sinan Ülgen // EDAM Direktörü

Suriye

İkinci Trump döneminde ABD'nin Suriye politikasına dair belirsizlikler mevcuttur. Bunun nedeni de yeni yönetimde bu konuda farklı görüşlerin varolmasıdır. Öncelikle Trump'ın dış politikadaki genel yaklaşımına bakıldığında, ABD'nin Suriye'deki varlığını ülkesinin stratejik öncelikleri arasında görmediği açıktır. Trump döneminde ABD'nin olası dış politika yönelimi doğrultusunda ABD'nin askeri kaynaklarının Vaşington'un stratejik odağında olmayan coğrafyalardan geri çekilerek asıl stratejik hedef olarak görülen Çin'in dengelenmesi ve hatta çevrelenmesi hedefine odaklanmaları beklenebilir. Bu zaviyeden bakıldığında, ABD'nin Suriye'deki askeri varlığını sona erdirmesi ve YPG/PYD ile ilişkisini sonlandırması ihtimali artmaktadır.

Ancak bir diğer yandan da Trump yönetimi içinde ABD'nin Suriye'deki varlığını artık fonksiyonu azalmış olan IŞİD ile mücadelenin yanısıra İran'a alan açmamak argümanına dayandıran bir kesim bulunmaktadır. Orta Doğu'da 7 Ekim 2023 sonrasında oluşan konjonktürün İran'ın bölgesel nüfuzuna ve vekil güçlerine büyük bir darbe vurduğu açıktır. Burada temel belirsizlik ABD yönetiminin İran konusunda izleyeceği politika olacaktır. Suriye'den çekilme takvimi de büyük ölçüde bu yönelim üzerinden şekillenecektir.

Bu bağlamda, birinci seçenek İran'a baskıyı ekonomik alan üzerinden sürdürmektir. Amaç İran rejiminin uluslararası toplum ile bir yandan nükleer programının diğer yandan da bölgesel izdüşümünün dahil olacağı yeni bir davranış kodu üzerinden uzlaşmasını sağlamak olacaktır. İkinci seçenek ise Netanyahu hükümetinin muhtemelen tercih edeceği nükleer tesislere askeri müdahaleyi de içerecek şekilde ve asıl amacı İran'da rejimin devrilmesini sağlayacak bir

politikanın izlenmesidir. Bu aşamada hangi seçeneğin hayata geçirileceği belli değildir. Bu tercih bir ölçüde Tahran rejiminin alacağı kararlarla - rejimin daha da sertleşip içeride iktidarını sağlama almaya çalışması veya uluslararası toplum ile nükleer programının da dahil olacağı bir uzlaşma zemini araması - somutlaşacaktır. İran'ın iç dengeleri bu yönelimi belirleyecektir.

Ancak sonuç olarak Trump yönetiminin İran konusunda net bir yol haritasına sahip olmadan Suriye'den tamamen çekilmeye karar vermesi düşük ihtimaldir.

Kaldı ki, Amerikan silahlı kuvvetleri ile YPG/PYD arasında yıllar içinde kurulmuş ilişkiler de siyasi etki yaratabilen bir faktördür. Amerikan terminolojisinde yer aldığı şekliyle Suriye Demokratik Güçleri'nin yeni Suriye'de bir mutabakat zemininde geleceklerini garanti altına almaları da ABD'nin Suriye'den çekilmesini kolaylaştıracağı muhakkaktır. Ancak bunun için ise Suriye'nin orta vadede de istikrarını koruyabilecek bir ülke olması gerekmekte ve yeni Anayasasının da bu toplumsal uzlaşmayı yansıtacak şekilde kurgulanması gerekecektir.

Fakat herhalvekarda bu senaryonun kısa veya orta vadede gerçekleşeceği varsayımı ile 2025 yılı içinde Türkiye ile ABD arasında YPG/PYD/SDG özelinde yapıcı bir istişare sürecinin hayata geçirilmesi faydalı olacaktır. Bu diyalogda Suriye'nin müstakbel Anayasal yapısı içinde muhtelif bölgelerin statüleri gibi siyasi meselelerin yanısıra, YPG'nin silahsızlandırılması sürecinin dinamiklerinin de ele alınması gereklidir. Bu bağlamda da atılması gereken ilk adımlardan biri ABD'nin son 10 yılda bu örgüte sağlamış olduğu askeri desteğe dair gerekli şeffaflığın elde edilmesi – bu konuda EDAM'ın bir referans çalışması bulunmaktadır¹ - ve bununla bağlantılı olarak da söz konusu silah sistemlerinin geri alınmasına dair bir mekanizma oluşturulmasıdır.

Ezcümle yeni Suriye'de oluşan şartlar Türkiye'nin lehinedir. YPG meselesinde de konjonktür Türkiye lehine değişmiştir. Bu konjonktür bu alanda ABD ile yürütülecek müzakerede de Türkiye'nin elini güçlendirmektedir. Dolayısıyla diplomasi üzerinden netice alma ihtimali artık çok daha güçlüdür.

İsrail ve Filistin meselesi

Trump döneminde ikili ilişkiler üzerinde etkili olacak konulardan biri İsrail ve Filistin meselesi olacaktır. Trump hükümetinin Biden'a oranla daha da İsrail yanlısı bir politika izlemesi kuvvetle muhtemeldir. Keza Kasım 2024 seçimlerinden sonra Kongre'deki denge de daha İsrail yanlısı

¹ Can Kasapoğlu ve Sinan Ülgen, In The Shadow of Guns: Armament Trends of the PKK & YPG Terrorist Network, Temmuz 2021, (EDAM), <https://edam.org.tr/wp-content/uploads/2022/01/EN-72021-Final-YPG-PKK-Envanter.pdf>.

bir nitelik kazanmıştır. Bu nedenle İsrail'e yönelik Ankara'nın tutumu Türk-Amerikan ilişkilerinde eskisinden daha görünür bir faktör olacaktır. Kongre'de zeminini güçlendirmiş olan İsrail lobisinin, çeşitli konularda Türkiye aleyhine yasal girişimlerde bulunması söz konusu olabilir. Seçim sonrası siyasi dengeler, İsrail'in Filistin konusunda mütecaviz politikasına devam etmesi senaryosunda, Türkiye'nin haklı olarak devam edecek eleştirilerine karşılık olarak ABD siyasetinde Türkiye aleyhindeki grupların daha rahat harekete geçmesine fırsat tanıyacak bir nitelik kazanmıştır. Trump'ın her daim Kongre içindeki bu dinamiği kontrol etmesi de mümkün değildir.

Üstelik Filistin meselesinin yanısıra artık Suriye'deki istikrar konusunda da İsrail kayda değer bir aktör haline gelmiştir. Dolayısıyla örneğin ahiren Biden yönetimi tarafından 2029 yılına kadar uzatılan Suriye'ye yönelik ABD yaptırımlarının kaldırılması hususunda İsrail'in nüfuz alanı da genişlemiştir.

Ukrayna savaşı

Türk-Amerikan ilişkilerinde 2025 yılında Ukrayna savaşı da bir diğer gündem maddesi olacaktır. Öncelikle yeni başkan Trump, savaşı bir an önce sona erdirmek için inisiyatifi ele alacağını ve Biden'in aksine bu konuda Rusya Devlet Başkanı Putin ile de görüşeceğini ifade etmektedir. Dolayısıyla bu alanda kısa zamanda çatışmaya ara verilerek diplomasiye şans tanınması söz konusu olabilir.

Rusya ile yürütülecek Ukrayna savaşının sonlandırılması dair müzakere birçok açıdan çetrefil bir süreç olacaktır. İlk aşamada sahada geçici bir ateşkes sağlansa bile gerek ateşkesin daha kalıcı hale getirilmesi gerek kalıcı bir çözüm hususunda uzlaşma sağlanması uzun ve zahmetli bir müzakereyi gerektirecektir. Bu ortamda gerek Rusya gerek Ukrayna gerekse ABD ile en üst düzeyde diyalog kurabilen Türkiye'nin aynen savaşın ilk aylarında olduğu gibi en azından kolaylaştırıcı sıfatı ile bir diplomatik rol oynama ihtimali güçlüdür. Kaldı ki Rusya ile sınır ve toprak, yaptırımların kaldırılması, ateşkesin denetimi, savaş tazminatları, garantiler, Rusya'nın dondurulmuş varlıkları gibi birçok zor konuda müzakere edilmesi gerekecektir. Bütün bu kritik alanlarda bir mutabakat sağlanması da garanti değildir. Ancak bu müzakerelerin bir bölümünün fiilen Türkiye'de yapılması da söz konusu olabilir.

Öte yandan Ankara'nın Ukrayna'ya sağlanacak garantiler konusunda rol oynamaya istekli olması, Türk-Amerikan ilişkilerine de olumlu yansıtacaktır. Zira olası bir kalıcı çözüm bağlamında, Ukrayna'ya da bazı garantiler sağlanması gerekecektir. Kiev tabiatıyla en asli garanti olarak NATO üyeliğini istemektedir. Ancak bir yandan Rusya'nın bu seçeneğe

muhalefeti diğer yandan NATO içinde bu hususta henüz bir mutabakat olmaması nedeniyle Kiev'e NATO üyelik taahhüdü verilmesi düşük ihtimaldir. Onun yerine Ukrayna'nın güvenliğini sağlama alacak bazı garantilerin ikili düzeyde verilmesi söz konusu olabilir. Anılan güvenlik garantileri ile NATO 5. madde benzeri garantiler olmayacaktır. Ancak zaman içinde Ukrayna'nın kendi savunma kapasitesini ve sonuçta Rusya'ya karşı caydırıcılığını güçlendirecek savunma alanında yetenek geliştirilmesine yönelik programlar gündeme gelecektir. Türkiye de bu bağlamda Ukrayna'nın söz konusu garantileri sağlayacak NATO ülkelerin grubu içinde yer alabilir.

Bu konu ile ilgili bir diğer kritik nokta ise ateşkesin denetimi ile ilgili olacaktır. Rusya ile Ukrayna arasındaki ateşkes hattının uzunluğuna bakıldığında ateşkesin denetlenmesi için yaklaşık 40,000 kadar askeri uluslararası gözlemci gerekecektir. Söz konusu barışı koruma misyonuna Türkiye'nin de katkı yapması değerlendirilecektir.

Savunma Sanayi

2025, S400 meselesi ve bununla bağlantılı CAATSA (Hasımlarına Yaptırımlar Yoluyla Karşılık Verme Yasası) yaptırımlarının çözüldüğü yıl olabilir. S400 konusunda zaten ABD seçimleri öncesinde Türkiye ile ABD arasında yürütülen teknik görüşmelerde bir uzlaşma zemini yaratılmasına yaklaşılmıştı. Uzlaşma çok muhtemelen ABD tarafının 2020 yılı NDAA'si (Ulusal Savunma Yetki Yasası) yazımında yer alan Türkiye'nin bu sistemin mülkiyetine son vermesi yaklaşımından geri adım atması, Türkiye'nin ise anılan sistemin kullanımını bazı olağanüstü şartlara bağlı kalmasını kabul etmesi ile oluşacaktır. Hükümetler arasında imza altına alınacak olan bu mutabakat metni ışığında, ABD idaresinin de Kongre'de her yıl oylanan NDAA tasarısı metninde değişikliğe gitmesi gerekecektir. Bu açıdan Kongre'de gerek Senato gerek Temsilciler Meclisi kanadının Cumhuriyetçi parti kontrolünde olması bir avantajdır. Öte yandan anılan uzlaşma ile beraber ABD yönetimi Türkiye'ye yönelik CAATSA yaptırımlarının uygulanmasını da durdurabilir. Bu sayede F35 programı dahil, Türkiye ile ABD arasında daha uzun erimli ve iddialı, teknoloji transferi içeren ortak savunma sanayi projelerine yeniden hayatiyet kazandırılması mümkün olabilir. Bu gelişmelerin güçlendireceği güven ortamı, Türkiye'nin 5. Nesil milli muharip uçağı KAAN projesi için ihtiyaç duyduğu uçak motorunun da prototip safhasının ötesinde seri üretim için ABD'de Kongre engeline takılmadan Türkiye'ye tedarik edilmesinin de önünü açacaktır.

Türkiye'nin bu şartlarda F35 programına geri dönmesi de mümkündür. Hükümet bu şartlarda yeniden F35 alımına yönelik bir değerlendirme yapabilir. Ayrıca Türk savunma sanayi

şirketlerinin S400 alımından önce sahip oldukları yaklaşık 12 milyar dolarlık üretim portföyünün bir kısmına yeniden talip olmaları da imkan dahilindedir. Zaman içinde ana üretici olan Lockheed Martin'in bu üretim için Türkiye'ye alternatif tedarikçiler bulduğu bilinmektedir. Ancak Türk üreticilerin maliyet etkin ve yüksek kalite üretim profilleri ile F35 programının çok uluslu üretim zincirinde kendilerine yeniden yer bulmaları da mümkün olabilecektir.

Ekonomi

İkinci Trump döneminde Türk-Amerikan ilişkilerinin ekonomi boyutunda riskler daha ağır basmaktadır. Bunun nedeni de ikili ilişkilere özgü olmayıp, Trump'ın ısrarla altını çizdiği korumacı politikalarından ve bunun küresel etkilerinden kaynaklanmaktadır. Trump'ın Amerikan ekonomisini daha yüksek bir büyüme perspektifine kavuşturulmasına yönelik reçetesi korumacı tedbirlerden geçmektedir. Enerji maliyetlerinin düşürülmesi amacıyla karbon temelli enerji kaynaklarının özendirilmesi, teknoloji şirketlerinin üzerindeki regülasyon yükümlülüklerinin azaltılması gibi sektörel yaklaşımların yanısıra, bir yandan yerli sanayinin korunması diğer yandan ABD pazarına erişimin ithalat yerine üretime yönlenecek doğrudan yabancı sermaye yatırımları vasıtası ile olması amacıyla gümrük vergilerinin artırılması planlanmaktadır. Şirketler kesiminin maruz kaldığı vergilerin düşürülmesi sonucunda oluşması beklenebilecek bütçe açıklarının da keza ilave gümrük vergileri yoluyla telafi edileceği iddia edilmektedir.

Oysa, uluslararası ticaret kurallarına göre ülkeler Dünya Ticaret Örgütü nezdinde konsolide ettikleri gümrük vergisi oranlarını tek taraflı olarak arttıramamaktadırlar. Bunun yapılabilmesi için belirli sektörlerde haksız rekabete yol açan ithalatın olduğu ispatlanması gerekmektedir. Bunun için de o sektör(ler) özelinde soruşturmalar yürütülmesi ve soruşturma sonucunda ilave anti-damping veya telafi edici vergiler getirilmesi söz konusu olmaktadır. Bunun dışında Trump'ın seçim kampanyasında da telaffuz ettiği üzere tek taraflı gümrük vergilerinin artırılması uluslararası ticaret hukukunun açık bir kural ihlali olacaktır. Bunun ABD tarafından yapılması da söz konusu ihlalin sonuçların ağırlaştırmaktadır. Küresel gelirin dörtte birini yaratan bir ekonominin bu yola girmesi ister istemez diğer ülkeleri de karşı tedbirleri almaya özendirilecektir. Bunların başında da Çin ve AB gelmektedir. Trump yönetiminin bu doğrultuda Çin'e diğer ülkelerden daha da yüksek (yüzde 60) gümrük vergileri koymaya yönelmesi durumunda, Çin de bir yandan ABD ithalatına engel getirecek diğer yandan da ABD pazarında rekabet kaybına uğrayan ihracatını başka ülke pazarlarına yönlendirecektir. Keza AB'nin de ABD'ye karşı uğradığı zararı telafi edecek şekilde hesaplanacak telafi edici vergiler uygulaması beklenmelidir.

Bu nitelikte bir ticaret ortamı, Türkiye gibi büyümesini kısmen bile olsa ihracat kanalına dayandıran ülkeler için iyi bir haber değildir. Ticaret savaşları gölgesinde uluslararası ticaretin ivme kaybetmesi bütün ihracatçı ülkeleri olumsuz etkileyecektir. ABD ile belli başlı ticari ortakları arasında belirli bir “modus vivendi” sağlanana kadar yaşanacak çalkantılar nedeniyle 2025 yılının dış ticaret açısından riskli bir yıl olacağı vurgulanabilir.

Türkiye açısından da mevcut bu risklere paralel olarak bazı potansiyel avantajlar da mevcuttur. Her ne kadar Türkiye'nin ihraç ürünleri ilave gümrük vergileri nedeniyle ABD pazarında bir rekabetçilik kaybı yaşayacak olsa da, bu ürünler Çin ithalatının daha yüksek bir gümrük vergisine tabii olması nedeniyle göreceli olarak Çin ürünlerine karşı bir rekabet avantajı elde edebilir. Bu konuda EDAM tarafından yapılan bir araştırma², hangi sektörlerin bu avantaja sahip olabileceklerini incelemiştir. Keza benzer bir dinamik AB pazarları açısından da geçerli olabilir.

Ancak daha da kalıcı avantaj Türkiye'nin Çin'den de-lokalize olan veya olmayı planlayan çokuluslu şirketler bakımından alternatif bir üretim ve ihracat merkezi olarak kendini konumlandırması ile ortaya çıkacaktır. Trump Amerika'sının korumacı eğilimleri ekonomik alanda transatlantik işbirliğini de zora sokacaktır. Bu durumda AB ülkelerinde yerleşik şirketler de bir yandan Çin diğer yandan Amerika'ya alternatif üretim ve tedarik zincirlerini oluşturma arayışında olacaktır. Tam da bu nedenle Türkiye'nin bir Avrupa ülkesi olarak öncelikle siyasi düzlemde “Avrupa'nın ekonomik güvenliği” söylemi geliştirmesi ve bu kritik alanda AB ile samimi ve kalıcı bir ortaklık yaratma iradesini sergilemesi önemli olacaktır. Bu söyleme paralel olarak Türkiye'nin de yabancı sermaye yarışında kendini avantajlı kalacak başta hukuk ve şeffaflık olmak üzere gerekli reformları yapması belirleyici olacaktır. Bu şartların gerçekleşmesi durumunda Türkiye'nin Trump Amerika'sının doğuracağı ekonomik sarsıntının kazananı olması mümkün olabilir.

² Alina İltutmuş ve Sinan Ülgen, Trump Döneminde ABD'nin Uluslararası Ticaret Politikası: Ticaret Savaşları Türkiye'ye Avantaj Sağlar mı?, Kasım, 2024, (EDAM), <https://edam.org.tr/ekonomi-ve-enerji/trump-do-neminde-abdnin-uluslararasi-ticaret-politikasi-ticaret-savaslari-turkiye-ve-avantaj-saglar-mi>.

2025 YILINDA TÜRKİYE-ABD SAVUNMA İLİŞKİLERİ

Nihat Kökmen

Türkiye-ABD savunma ilişkileri hepimizin bildiği üzere Joe Biden döneminde oldukça durağan, ve belki de başladığı tarihten beri karşılıklı temasların en az yapıldığı bir dönem olmuştur. Bu dönem içinde yapılan en önemli görüşmeleri,

- NATO'ya üyeliği söz konusu olan İsveç ve Finlandiya'nın üyelik görüşmeleri ve Türkiye'nin onay vermesiyle sonuçlanan süreç,
- İlave 40 adet F-16V uçaklarıyla, mevcut uçaklarımız için gerekli olan 79 adet F-16 modernizasyon kitine ilişkin yapılan görüşmeler olarak sıralayabiliriz.

Elbette bu iki önemli olayda da beklenen kazanımların elde edilememesi, Türkiye kamuoyunda hayal kırıklıklarına neden olmuştur. Bu hayal kırıklıklarının nedeni, iki konunun ABD yönetim çevrelerince yapılan hatalı tercihler nedeniyle birbiriyle ilişkilendirilmiş olmasıdır. Sonuçta, Türkiye tarafından iki ülkenin NATO üyeliğine onay verilmesine rağmen muhataplar tarafından verilen bazı sözler tutulmamış, Türkiye'nin istediği söz konusu uçaklar ile modernizasyon kitleri konusunda hemen hemen hiçbir somut ilerleme kaydedilmemiştir. Hatta yakın gelecekte de Türkiye'nin taleplerine ilişkin bir gelişme olamayabileceğini ifade etmek de gerçekçi bir yaklaşımdır. Yakın zamanda Milli Savunma Bakanı (MSB) tarafından, artık modernizasyon kitlerine ihtiyacımızın kalmadığı ama ilave olarak 40 adet F-35 uçağı talebimizin ABD'ye iletildiği ifade edilmiştir.

Bu hususlara ilaveten tüm ilişkilerin neredeyse dondurulduğu, Başkan Biden dönemi sona ermiş, bir önceki dönemde test ettiğimiz, ilişkilerde sürekli olarak iniş ve çıkışların yaşandığı, öngörülemez davranışlarıyla ünlü Donald Trump yeniden başkan seçilmiştir. 20 Ocak 2025 tarihinden itibaren başlayacak ikinci Trump dönemi hem bölgesel hemde küresel anlamda

büyük sorunların yaşandığı, devam eden büyük çaplı savaşların olduğu bir dönemde ABD kurumsal yönetiminin değil Trump'ın nasıl bir davranış sergileyeceği kafalarda soru işareti olarak durmaktadır. Bu yüzden bazı ülkeler konumlanmalarını, yapılan açıklamalardan elde ettikleri ipuçlarına göre oluşturmaya çalışmaktadır. Fakat Trump ve yakınındaki kişilerin aceleyle yaptıkları bazı açıklamalar, gecikmeksizin Pentagon tarafından düzeltilmektedir. Ancak, 20 Ocak'tan sonra hem Temsilciler Meclisi hem de Senato'da çoğunluğu ele geçiren Trump'ın bazı önemli kararlarda Pentagon'u da kendi çizgisine çekmesi olası görülmektedir.

Trump'ın ilk döneminde, hatırlanacağı gibi, iki taraf arasındaki askeri ilişkiler pek yolunda gitmemişti. Özellikle;

- Barış Pınarı Harekatı devam ederken Trump tarafından gönderilen ve devletler arası ilişkilerde nezaket kurallarını alt üst eden mektup,
- Türkiye'nin S-400 sistemini tedarik etmesi sonrası uygulanmaya başlanan ABD'nin Hasımlarıyla Yaptırımlar Yoluyla Mücadele Yasası (CAATSA) yaptırımları,
- Türkiye'nin de içinde olduğu F-35 projesinden S-400 tedarikine misilleme olarak çıkarılması kararının yürürlüğe girmesi ve Türkiye'nin karşılığını ödemediği halde F-35 uçaklarını alamaması,
- Bölgede etkisi kalmayan Irak Şam İslam Devleti (DAEŞ) ile mücadele kisvesi altında ABD'nin PYD/YPG'yi hem mali hem eğitim hem de silah-teçhizat yönüyle desteklemeye devam etmesi, başlıca sorunlardı.

Bu sorunların ışığında, Trump'ın ikinci başkanlık döneminde ne bekliyoruz sorusuna aslında cevap çok açık olarak belki birtakım yumuşatıcı söylemler dışında "somut hiçbir şey" olmalı. Ancak yazının başında da belirtildiği üzere Trump tamamen öngörülemez bir karakterde başkanlık sergilediği ve bu kez daha güçlü bir destekle seçildiği için, kendisinin ne yapacağını önceden tahmin etmenin pek kolay olmayacağını söyleyebiliriz.

Trump'ın başkanlığının ilk döneminde yaşanan ve sıraladığımız sorunların bazıları belki de çözüme kavuşturulabilir. Ancak bunlara ilave olarak başka sorunlar da ortaya çıkabilir.

Son olarak Milli Savunma Bakanı (MSB) Yaşar Güler'in ABD'li muhatabı ile yaptığı görüşme sonrası açık kaynaklardan da aldığımız bilgiye göre 40 adet F-16V uçağının tedarikinde sorun olmadığı hatta bunlara ilaveten şu an, şimdiye kadar Türkiye'ye verilmeyen, parasını ödenen kendi uçaklarımız da dahil olmak üzere 40 adet F-35 uçağının (yeniden) talep edildiği ifade

edilmiştir³. Bunlarla birlikte 79 adet modernizasyon kitinden vazgeçildiği de ABD Savunma Bakanlığı'na iletilmiştir. Ancak acaba yapılan bu açıklamaya karşı taraf bu kadar basit olarak yaklaşmakta mıdır? Çünkü, kabul edelim veya etmeyelim, bu konulara ilişkin asıl sebebin, Rusya'dan 2019 yılında tedarik ettiğimiz S-400 sistemi olduğu bilinmektedir. Bu gerekçe ortadan kalkmadığı müddetçe ABD'nin bu konuda geri adım atmayacağı ve CAATSA ile ilgili duruşunu muhafaza edeceği açıktır. Nitekim bu konuda ABD tarafından yapılan açıklamada, iki Bakan arasında güzel bir görüşme olduğunu ama S-400 konusu ortada dururken CAATSA yaptırımlarının kaldırılması ile F-35 projesine geri dönme sürecinde ilerlemenin pek mümkün olmayacağı yolunda bir açıklama yapılmıştır. Diğer bir anlatımla, uçak tedarik konusu 2025 yılında da sürüncemede bırakılıp zamana yayılacaktır. Bölgemizdeki son gelişmeler bağlamında, tıpkı Finlandiya ve İsveç'in NATO'ya üyeliğine karşılık ilave F-16V ve bazı mühimmatlara ilişkin alınan sözlerde yaşanan sürece benzer şekilde bazı açılımlara karşılık ABD tarafından sürpriz çözüm önerilerinin gündeme getirilebileceği göz ardı edilmemelidir.

Yeni yılla birlikte yaklaşık 13 yılını tamamlayan Suriye savaşı bitmiş görünmektedir. 61 yıllık BAAS rejimi yıkılmış ama Suriye'de yeni belirsizlikler gün yüzüne çıkmıştır. Belki de bu dönemde yukarıda ifade edilen, ABD'nin sunabileceği çözüm önerileri arasında Suriye meselesi de yer alacaktır. İlk Trump döneminde iki taraf arasındaki en sıkıntılı konu olan Barış Pınarı hareketinin ABD tarafından yapılan müdahale sonrası durdurulması ve sınırlarımızdan itibaren 30 kilometre genişliğinde bir tampon bölge oluşturulması konusunda yapılan görüşmelerde tam bir mutabakat sağlandığını söylemek pek mümkün değildir. ABD'nin sözde DAESH ile mücadele ettiğini bahane ederek kara gücü olarak kullandığı PKK'nın Suriye uzantısı terör örgütü PYD/YPG marifetiyle Fırat nehrinin doğusunda sözde bir garnizon Kürt devleti oluşturma çabası halen devam etmektedir.

Trump'ın birinci döneminde, Suriye'den çekiliyoruz açıklaması terör örgütünde bomba etkisi yaratmıştı. Fakat kısa bir süre sonra Pentagon tarafından yapılan açıklama ile bu düzeltilmiş ve o zamandan beri açık kaynaklardan edinilen bilgilere göre önce 900, ardından 2000 ABD askerinin halen bölgede görev yaptığı irtibat ve eğitim faaliyetlerinde buldukları ifade edilmişti⁴. Elbette bu rakamlara petrol ve doğalgaz çıkarılan yüzlerce tesisin güvenliği için buldurulan özel güvenlik güçleri dahil değildir. Suriye'de yaşanan son olaylar ve HTŞ'nin hızlı bir şekilde ilerleyerek bir haftadan kısa bir sürede Şam rejimini yıkması ve geçici bir hükümet oluşturmaya sonrasında belirsizlikler daha da artmış görünmektedir. Bu belirsizlikler

³ "Millî Savunma Bakanı Yaşar Güler, Basın Mensuplarının Gündeme Dair Sorularını Cevapladı", 15 Aralık 2024, <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/a3768d3908984769aabf823d1315ead6>.

⁴ "Pentagon, Suriye'de 900 olarak açıkladığı ABD askeri sayısını "2 bin" olarak güncelledi," 20 Aralık 2024, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/pentagon-suriyede-900-olarak-acikladigi-abd-askeri-sayisini-2-bin-olarak-guncelledi/3429568>.

ortamında ABD hamiliğini yaptığı PYD/YPG'yi her şeye rağmen yalnız bırakmayacak ve Fırat'ın batısından sökülüp atılmalarına rağmen oluşturulacak yeni Suriye rejiminde onların da masada olmaları yönünde gayret göstermeye devam edecektir.

Dışişleri Bakanı Hakan Fidan'ın yaptığı açıklamada Suriye'de yaşayan Kürt nüfus açısından sorun olmadığı fakat terörün kırmızı çizgimiz olduğu açıkça vurgulanmıştır. Hemen ardından ABD tarafından farklı kanallardan yapılan açıklamalarda PYD/YPG veya SDG olarak ifade ettikleri oluşumların korunacağı, yine DAESH ile mücadelenin aksamasının kabul edilemez olduğu ifade edilmiştir. ABD hala sözünün arkasında olduğunu Fırat'ın doğusunda garnizon bir Kürt devleti kurulması çabalarının devam ettiğini bir kez daha vurgulamıştır. 2025 yılında belki de en fazla karşı karşıya geleceğimiz meselelerden birisi bu olacaktır. Elbette Türkiye bekası için kırmızı çizgi olarak addettiği bu oluşuma mücadele etmemek adına bütün gücünü kullanacak hatta sınır ötesi hareket da dahil olmak üzere bütün seçenekleri masada tutacaktır.

Başlangıçta Akdeniz'e çıkışı olan sözde Kürt devleti oluşumu yönünde çaba sarfeden ABD'nin, Suriye'de bir hafta gibi kısa bir zaman diliminde Şam yönetimini deviren radikal dinci bir yapılanma olan hatta BM tarafından da terör örgütü olarak kabul edilen HTŞ'yi ABD'nin yönlendirdiği açık kaynaklarda yer almaktadır. Bu sonuca göre ABD'nin PYD/YPG'ye ilişkin orijinal planlarından vazgeçmediğini hatta artık İsrail'in güvenliğini de garanti edebilecek bir çözüm arayışında olduğunu ifade edebiliriz. Çünkü artık an itibarıyla ortada mücadele gücü ortadan kaldırılmış Hamas ve İran destekli Hizbullah tehdidi kalmamıştır. Hatta tehdidi tamamen sıfırlamak için İran'a ulaşılabilecek bir güvenli koridor yaratılmıştır. Fakat Türkiye için güvenlik ve beka sorunu yaratacak terör yapılanmasına mücadele edilmesi ayağımıza kurşun sıkmak anlamına gelecektir. Bu konuda ABD ile 2025 yılında karşı karşıya gelme ve bu çerçevede müzakerelerin olabileceği açık ve nettir.

Belki de şu an gündemde olmayan fakat yakın gelecekte Rusya dolayısıyla karşı karşıya gelebileceğimiz konulardan birisi de Akkuyu Nükleer Santrali (ANS) olabilecektir. ANS'nin tamamlanmasını takiben, şimdiden bazı kaynaklar tarafından servis edilen bilgiler de dikkate alındığında Rusya, santralin sahibi olması sebebiyle savunması için uygun miktarda ve kapasitede tesisin bulunduğu bölgeye hava savunma silahı konuşlandırabileceğini dillendirmektedir. Akkuyu'ya konuşlandırması olası sistemlerle Suriye'deki sistemleri entegre etmesi durumunda Doğu Akdeniz'de ki hava resminin Rusya tarafında elde edilmesi ve Rus hava savunma mimarisi dolayısıyla ortaya çıkabilecek sınamalar karşısında ABD ile bir başka boyutta karşı karşıya gelmemiz kuvvetle muhtemeldir.

Hamas tarafından yapılan 7 Ekim saldırıları sonrası Doğu Akdeniz, İsrail'in güvenliğinin sağlanması boyutunda oldukça ısındığına ve özellikle emperyal güçlerin bölgeye çeşitli

amaçlarla yığınak yaptığını şahit olmuşuk. O günlerde en fazla konuşulan konulardan birisi de İsrail'e yapılan silah yardımlarının nasıl ve hangi vasıtalarla ulaştırılacağıydı. Kıbrıs adası bu yönüyle ülkelerin en iyi atlama tahtası olarak vazifesini yerine getirdi. Konuya ilişkin bizi yakından ilgilendiren en önemli husus ise; Rum kesimi Başbakanı'nın ABD ziyaretinde Beyaz Saray'da yaptığı görüşmede NATO üyeliği konusunun gündeme gelmesi idi. Bu konu, açık kaynaklarda bilinçli olarak servis edildi ve 2025 yılında muhtemeldir ki, Türkiye'nin gerek NATO gerekse ABD ile ilişkilerinde, "GKRY'nin NATO üyeliği kartına karşılık, Türkiye-ABD ilişkilerinde bir açılım yapılması" kozu öne sürülebilecektir.

Sonuç olarak;

Türkiye-ABD askeri ilişkilerinin 2025 yılında 2024'e kıyasla daha yoğun olarak yaşanacağı bir yıl olacağı,

- Trump'ın ilk döneminde alınan kararlara bakarak değerlendirdiğimizde ise, durumun pek de parlak görünmediği; fakat, iki liderin kişisel liderlik özellikleri ile ilişkilerin tam istenen seviyede olmasa bile, bazı olumlu sonuçlara evrilebileceği,
- F-16 ve F-35 uçaklarının tedariki konusunda beklenen seviyede bir gelişme olmayacağı ve konjoktüre bağlı olarak bunların tedarik sürecinin, özellikle sürüncemede bırakılacağı,
- PYD/YPG konusunun en önemli anlaşmazlık konusu olması sebebiyle, ABD ile bir çok noktada karşı karşıya gelineceği, belki de olası silahlı çatışmanın bile kaçınılmaz olabileceği,
- GKRY'nin NATO'ya üye olabilmesi hususunda, ABD'nin hem Doğu Akdeniz'deki menfaatleri hem de İsrail'in güvenliğine katkıda bulunmak üzere farklı kanallardan girişimde bulunabileceği, değerlendirilebilir.

TRUMP'IN YENİ BAŞKANLIK DÖNEMİNDE RUSYA'NIN UKRAYNA'DA SÜRDÜRDÜĞÜ SAVAŞIN SONLANDIRILMA OLASILIĞI VE BUNUN AVRUPA GÜVENLİĞİNE YANSIMALARI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Tacan İldem // EDAM Başkanı – Büyükelçi (E)

Avrupa güvenliğinin temelindeki kural ve ilkeleri altüst eden Rusya'nın Ukrayna'da başlattığı savaş yakında üç yılını dolduracak. Putin'in bu işe girişirken beklentisi, 2008 yılında Gürcistan'da gerçekleştiği gibi Ukrayna'da da, hükümetin bu oldu-bittiye kısa sürede boyun eğmesi ve Kiev'de Rus yanlısı bir yönetimin işbaşına gelmesiydi. Bu beklenti gerçekleşmediği gibi, Zelensky liderliğindeki Ukrayna'da Rusya'yı arazide zorlayacak ve siyasi açıdan umduğu sonucu almasını önleyecek bir direnç sergilenebilmiştir. Rusya'nın bir 'süper devlet' olma iddiasına gölge düşürecek kimi Ukrayna askeri kazanımlarından söz edilebilirse de, Batılı ülkelerin desteğine sahip Ukrayna Rus işgali altındaki topraklarda egemenliğini tesis etme hedefine geçen süre zarfında ulaşamamıştır.

Ukrayna son dönemde Kursk bölgesindeki sınırlı Rus toprağı üzerinde askeri kontrolü sağlamış ve ABD Başkanı Biden'ın verdiği yetki sonrası savunma amacıyla Rusya'nın derinliklerindeki hedefleri vuracak şekilde ABD taktik füze sistemlerini (ATACAMS) kullanmaya başlamış olsa da arazideki durumu lehine çevirecek bir aşamaya gelememiştir. Rusya'nın ise askeri üstünlük kazanma yönünde tedarik zinciri açısından kendi imkanları yanısıra Çin, Kuzey Kore ve İran'dan silah ve malzeme temin çabalarını seferber etmesi ve Kuzey Kore'nin gönderdiği askerleri cephede kullanma yoluna gitmesi dikkati çeken hususlar olmuştur.

Rusya'nın, Ukrayna'nın Batı'dan sağladığı uzun menzilli taktik füzeleri topraklarındaki hedeflere karşı kullanması karşısında, muhtemelen Trump'ın Başkanlık görevini devralması sonrasında sergileyeceği olası tutumun daha sertleşmesine yol açabilecek bir tırmanmaya

gitmemeye özen gösterdiği, son aylarda hedef aldığı Ukrayna'nın enerji dağıtım merkezleri dahil altyapısını tahribe odaklandığı görülmektedir. Bu arada savaşı ilk aşamada ateşkesle sonlandırıp bir barış anlaşmasına imkan sağlayacak düşünceler de daha fazla gündeme gelmeye başlamıştır.

Ukrayna'daki savaşın sonlandırılması çabaları nasıl bir seyir izleyebilir?

Her şeyden önce Rusya'nın 2014 yılında Ukrayna'ya ait Kırım'ı işgal ve ilhak ettiği, 2022 Şubat'ında ise Ukrayna topraklarına girerek bağımsız ve egemen bir ülkenin toprak bütünlüğüne kastettiği unutulmamalıdır. Rusya'nın gayrimeşru ve gayrihukuki böyle bir saldırıyla Avrupa güvenliğinin dayandığı temel belgelerde yer alan bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı, kuvvet kullanmama ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunmama taahhüdüne aykırı hareket ettiği açıktır.

Rusya'nın Kırım'ı işgal ettiği tarihte Ukrayna'nın NATO'ya üye olmak gibi bir hedefinin bulunmadığını, Ukrayna'nın, Anayasası'na göre herhangi bir askeri ittifaka katılmasının sözkonusu olmayacağı daimi tarafsızlık statüsünde olduğunu, sadece siyasi ve ekonomik açıdan Avrupa Birliği üyelik yöneliminin gündemde tutulduğunu hatırlamak gerekir. Ukrayna, Anayasa'daki 'daimi tarafsızlık' şartını Kırım'ın ilhakını izleyen 2014 Aralık ayında kaldırmış⁵, 2019 yılında ise NATO üyelik hedefini Anayasa'ya eklemiştir⁶. Öte yandan Putin'in 2005 yılında uç veren, Ukrayna'daki savaşın 'özel askeri hareket' adıyla başlatılması kararını gerekçelendirdiği konuşmasında geliştirdiği ve esasen 2021 yılında kaleme aldığı 'Ruslar ve Ukraynalıların Tarihi Birliği'⁷ başlıklı manifesto niteliğindeki makalesinin devamı niteliğindeki tarih okuması bazı ülkelerin (Ukrayna'yı kastediyor) egemenliklerini tek başına icra edemeyeceklerine dair sakat ve tehlikeli bir düşünce yapısını sergilemekteydi. Diğer bir anlatımla Rusya gibi ülkeler daha fazla egemen, Ukrayna gibi ülkeler ise daha az egemen olmalıydı.

Rusya ve Ukrayna arasında varılacak bir ateşkes ve müzakerelerle üzerinde anlaşılacak bir barış antlaşmasının parametreleri şu şekilde sıralanabilir. (a) Her şeyden önce büyük insan ve maddi kayba yol açan ve mutlak galibin açık seçik belli olmadığı böyle bir yıpratma savaşını

⁵ BBC News, "Ukraine Crisis: Timeline," Aralık 13, 2021, <https://www.bbc.com/news/world-europe-30587924>.

⁶ "Ukraine enshrines aspiration to join EU, NATO in its constitution," The Brussels Times, Aralık 23, 2022, <https://www.brusselstimes.com/53597/ukraine-enshrines-aspiration-to-join-eu-nato-in-its-constitution>.

⁷ Vladimir Putin, ""Article by Vladimir Putin "On the Historical Unity of Russians and Ukrainians"", Temmuz, 2021, <https://www.legal-tools.org/doc/tt382m/pdf>.

sonlandırmadaki temel kıstas olarak görülebilecek toprak tavizinin her iki taraf için de kolay olmayacağı açıktır. (b) Dolayısıyla Rus işgali altındaki Ukrayna topraklarına kalıcı bir barışı sağlayacak koşullar üzerinde tarafların mutabık kalmalarına değin ilk aşamada 'geçici bir statü' kazandırılması amaçlanabilir. (c) Böyle bir statünün yeni bir 'donmuş' ya da 'sürüncemede kalmış' ihtilaf yaratılmasına vesile olmaması önem taşıyacaktır. Keza 'geçici statü' verilerek uzun müzakerelere konu olacak toprakların Ukrayna'yla temas hattına bir 'caydırıcı güç' konuşlandırılması, bu gücün bir nevi aşağıda ele alınacak olan Ukrayna'ya verilecek 'güvenlik garantisi' düzenlemesinde yer alacak devletleri de askeri açıdan harekete geçirecek 'tetikleyici' bir işlevde olmasının (trip wire) sağlanması üzerinde durulabilir. (d) Uluslararası toplumun da Rusya'nın işgal ve ilhak ettiği Ukrayna'ya ait toprakları Rusya'nın bir parçası olarak tanımama (non-recognition) politikasını sürdürmesi gerekecektir. (e) Kırım'ın ilhaki sonrasında dar kapsamlı Minsk görüşme formatının⁸ uluslararası toplumun iradesini de yansıtabilecek şekilde genişletilip sürece katkıda bulunabilecek paydaşların (kolaylaştırıcı rolüyle Türkiye dahil) katılımına imkan tanınması uygun olacaktır. Bu noktada Ukrayna'ya sağlanacak güvenlik garantisinin ne şekilde sağlanacağı sorusu akla gelmektedir.

1994 Budapeşte Memorandumu'na⁹ taraf devletlerin sağladığı güvencelerin Ukrayna bakımından beklediği önleyici sonucu doğurmadığı 2014 Kırım'ın ilhacında ve 2022'de Ukrayna'nın Rusya tarafından ikinci kez işgalinde ve süregiden savaşta görülmüştür. Dolayısıyla tek tek ülkelerin ikili ve çok taraflı güvenlik garantisi vermeleri tercih edilecek bir yöntem olmasa da Ukrayna'nın NATO'ya üye olarak kabulüne kadar geçecek süre zarfında bu yola gidilmesi gerekeceğini varsaymak yanlış olmayacaktır. (Bilindiği üzere NATO'ya katılım için üyelik beklentisindeki ülkenin yerine getirmesi gereken 'Üyelik Eylem Planı (MAP)' Ukrayna bakımından artık aranacak şartlardan birisi olmaktan çıkarılmıştır¹⁰). Ukrayna'nın üyeliğinin önümüzdeki yakın dönemde gerçekleşmesi kolay değildir. Müttefikler arasında bu konuda henüz bir fikir birliği mevcut değildir. Ancak toprak konusundaki zorlu ve karmaşık müzakerelerin Ukrayna'nın NATO üyeliğine alınması kararına yaklaşıldığı bir dönemde hala sonuçlanmamış olması durumunda topraklarının bir bölümü ihtilafa konu adayların üye yapılamayacağına dair kuralın Ukrayna bakımından yeni bir siyasi değerlendirmeye tabi tutulması yoluna gidilmesi gerekebilir. Bu şekilde 'sürüncemede ihtilaf' yaratıp onu şartlar

⁸ Andrew Lohsen and Pierre Morcos, "Understanding the Normandy Format and Its Relation to the Current Standoff with Russia," Center for Strategic and International Studies (CSIS), 9 Şubat 2022, <https://www.csis.org/analysis/understanding-normandy-format-and-its-relation-current-standoff-russia>.

⁹ ABD, Rusya ve İngiltere tarafından Ukrayna'ya verilen güvenlik garantisi.

¹⁰ Jim Gramone, "Leaders Agree to Expedite Ukraine's NATO Membership", U.S. Department of Defense, Temmuz, 2023, <https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/article/3455199/leaders-agree-to-expedite-ukraines-nato-membership/#:~:text=Finally%2C%20leaders%20reaffirmed%20that%20Ukraine.%2C%22%20the%20secretary%20general%20said>

gerektirdiğinde 'kaşyarak' NATO üyeliğine engel olma yolunda taktiksel manivela imkanı kazanan Rusya'yı bu imkandan mahrum bırakmanın yararlı olacağı düşünülebilir.

Ukrayna'daki savaşın sonlandırılmasının Avrupa güvenlik mimarisine ilgisiz

Ukrayna'daki savaşın sona erdirilmesini sağlayacak ateşkes ve barış antlaşmasının sadece Ukrayna'yla sınırlı soyut bir çerçevede geliştirilmesi yeterli olmayacaktır¹¹. Aslında 2021 Aralık ayında Rusya'nın ABD ve NATO'ya sunduğu ve Ukrayna sınırında gerçekleştirdiği askeri yığınaklanmanın bir askeri müdahaleyle sonuçlanmasını önlemek düşüncesiyle Ukrayna'ya karşı başlattığı savaşın hemen arefesinde telaffuz ettiği öneriler meselenin salt Ukrayna'yla sınırlı olmadığını teyid etmekteydi. Elbette ne ABD, ne de NATO tarafından kabulüne imkan olmayan ve makul düşünce sınırlarını fazlasıyla zorlayan bu öneriler, esasen işlevsiz hale gelmiş olan Avrupa güvenlik mimarisinin de dayandığı geniş çerçeveyi ilgilendiren hususlar içermekteydi. Dolayısıyla olası bir ateşkes ve barış antlaşması arayışında meselenin Avrupa güvenliğiyle olan irtibatı asla gözden kaçırılmamalıdır. Başka bir anlatımla, Ukrayna'nın güvenliği, Avrupa'nın istikrarı ve Rusya'nın kıta ve kendisinin tanımladığı hinterlandıyla olan ilişkilerinin iç içe geçtiğini iddia etmek mümkündür.

Ukrayna'yla ilgili barış müzakerelerine koştur bir formatta ise Avrupa güvenlik mimarisinin temelindeki, şu an için işlevini ne yazık ki yitirmiş olan, silahların denetimi, güven ve güvenlik artırıcı önlemlerin (CSBM) ne şekilde geliştirilip üzerinde mutabakat sağlanabileceğine bakılmalıdır. Hukuki bağlayıcılığı olan Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler¹² (AKKA) ve Açık Semalar Anlaşmaları¹³ ile AGİT'in yeni Avrupa güvenlik mimarisi için gerekli araçlara temel teşkil edebilecek bir dizi siyasi bağlayıcılığı olan CSBM'leri içeren Viyana Belgesi¹⁴ gibi geçmişte geçerli araçlar mevcuttur. Viyana Belgesi, AKKA ve Açık Semalar Antlaşması AGİT tarafından "birlikte öngörülebilirliği, şeffaflığı ve askeri istikrarı artıran ve Avrupa'da büyük bir çatışma riskini azaltan, birbirine kenetlenmiş ve karşılıklı olarak birbirini güçlendiren silah kontrol yükümlülükleri ve taahhütleri ağı" olarak görülüyordu.

¹¹ Tacan İldem, Sinan Ülgen, ve Dr. Can Kasapoğlu, "Ukrayna Krizine Diplomatik Çözüm Arayışları ve Türkiye," EDAM, Ocak 21, 2022, <https://edam.org.tr/wp-content/uploads/2022/01/220121-Ukrayna.pdf>.

¹² Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, "Treaty on Conventional Armed Forces in Europe (CFE)", Kasım, 1990. <https://www.osce.org/files/f/documents/4/9/14087.pdf>.

¹³ Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, "Treaty on Open Skies", Mart, 1992. <https://www.osce.org/files/f/documents/1/5/14127.pdf>.

¹⁴ Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, Vienna Document 2011 on Confidence- and Security-Building Measures, 2011, <https://www.osce.org/files/f/documents/a/4/86597.pdf>.

Avrupa için gelecekteki herhangi bir güvenlik düzenlemesi için makul bir vizyon öngörmeye çalışırken, potansiyel Rusya-NATO çatışmasının askeri etkenleri arasında stratejik olarak hassas yerlerde askeri faaliyetler veya tatbikatlar; gelişmiş hazırlık durumu; kuvvet yığılması; hava sahası veya deniz sınırlarının ihlali (veya ihlal algısı); kuvvetlerin veya yeteneklerin yakınlığı; uzun menzilli saldırı silahlarının konuşlandırma yerleri ve hassas iletişim/bağlantı hatlarına yönelik tehditler olduğu tespiti yapılabilir. Yenilikçi konvansiyonel silahların denetimi önlemleri bu faktörleri ele alarak uyarı ve karar verme süresini artırabilir, sürpriz saldırıları zorlaştırabilir ve genel gerilimi düşürebilir. Bu çerçevede herhangi bir yanlış anlaşılma ya da yanlış hesaplama nedeniyle çatışma riskini azaltacak tedbirlerin alınması da kuşkusuz yararlı olacaktır.

Avrupa için gelecekteki konvansiyonel silahların denetimi rejimi için yeni kısıtlayıcı önlemler belirlenirken, seçilmiş silah kategorilerinde AKKA Antlaşmasındaki benzer bir anlayışla sayısal sınırlamalara gidilmesi yeterli olmayacaktır, zira silah sistemlerindeki teknolojik ilerlemenin bu tür sayısal sınırlamaların tek başına önemini azaltacak bir sonuç doğurduğunu kabul etmek gerekir. Bu nedenle, yapay zeka başta olmak üzere yeni ve çığır açıcı teknolojiler ve bunların gelecekteki silahların denetimi rejimi üzerindeki etkileri yürütülmesi öngörülebilecek bu paralel müzakere sürecinin bir parçası olmalıdır. Gelecekte şartlar olgunlaştığında, Avrupa'da orta menzilli nükleer kuvvetler (INF) için yeni bir anlaşmanın müzakere edilmesi ve imzalanmasının kıtadaki güvenlik ve istikrarı sağlamlaştıracığına da kuşku yoktur.

Rusya, tarihi yorumlama biçiminin ve kurallara dayalı uluslararası düzeni altüst eden revizyonist yaklaşımından kaynaklanan meydan okumanın yönlendirdiği saldırgan davranış biçimini sürdürmeye devam ederse, Rusya'yı da kapsayacak yeni bir Avrupa güvenlik mimarisinin kurulmasının mümkün olmayacağı ortadadır. Her ne kadar yakın dönemdeki deneyim ışığında gerek NATO, gerek AB, strateji belgelerine de yansıdığı şekilde, Rusya'yı ana tehdit kaynaklarından biri olarak görüyorlarsa da Batı, Rusya'yı herhangi bir güvenlik düzenlemesinden sonsuza kadar dışlama hatasına düşmemelidir. Coğrafya ve tarihin dikte ettiği gerçekler, Batı'nın Rusya'nın BM Şartı ve AGİT'in kurucu belgelerinde yer alan temel ilkelerle desteklenen güvenlik düzenine geri dönmesini sağlamak gibi uzun vadeli bir hedefe sahip olmasını gerektirmektedir. Bu, elbette, Ukrayna'da süregiden savaş sonrası dönemde ortaya çıkacak yeni koşullara ve özellikle de Rusya'nın nasıl davranmayı tercih edeceğine bağlı olacaktır.

Trump'ın yeniden seçilmesinin sürece olası etkileri

Trump'ın başkanlık seçim kampanyası sırasında, Ukrayna'da süregelen savaşla ilgili olarak, kendisinin Başkanlığı döneminde esasen böyle bir savaşın çıkmış olmayacağını, seçildiği takdirde çok kısa bir sürede bu savaşı sonlandıracağını açıkladığı hatırlardadır. En son NATO Washington Zirvesi'nde müttefikler Ukrayna'ya verilecek askeri malzeme ve eğitim çabalarının uzun erimli öngörülebilirliğini de sağlayacak şekilde eşgüdümünü temin yönünde bir mekanizma kurmuşlardı¹⁵. Buna uygun olarak Ukrayna'ya Rus saldırganlığını yenmeye yardımcı olacak uzun dönemli güvenlik yardım taahhüdünü açıklamışlardı. Bu taahhüd çerçevesinde 2025 yılında asgari 40 milyar avroluk bir finansman ve sürdürülebilir düzeyde güvenlik yardımı yapmaları öngörülmektedir¹⁶. Trump Yönetimi'nin başta Rusya olmak üzere savaşın taraflarıyla önümüzdeki dönemde nasıl bir angajmana gireceği ve bunun gerek caydırıcılık ve savunma açısından yıllar içinde bir dizi karar almış olan NATO, gerek yaptırımlar başta olmak üzere Rus saldırganlığına karşı siyasi ve ekonomik önlemler almış olan AB tarafından bugüne kadar izleyegeldikleri siyasalar yönünden nasıl sonuçlar doğuracağı ilgili merkezler bakımından merak ve endişe konusu halini almıştır.

Başkan Trump'ın görevi devralmasından sonra Rusya ile Ukrayna'daki savaşı sonlandıracak düzenlemeler bağlamında halen mevcut ve üzerinde yeniden mutabık kalınacak ilkelere ve kurallara dayalı bir uluslararası düzenden mi, yoksa başat güçlerin nüfuz alanlarına dair 'reelpolitik' dinamiklerini gözetten bir anlayıştan mı yana olacağını zaman gösterecektir. Tabiatıyla Trump'ın daha göreve gelmeden Danimarka egemenliğindeki Grönland adasının ABD tarafından satın alınması düşüncesini yeniden dillendirmiş olması, ABD'nin Kuzey komşusu ve müttefiği Kanada'nın ABD'nin 51. Eyaleti olabileceğinden bahsetmesi ve Panama Kanalının kontrolünün ABD tarafından devralınabileceğinden dem vurması Batı'nın bugüne kadar eleştirdiği Rusya'nın yakın çevre (near abroad) politikasından farklı bir vizyona sahip olmadığını ve reelpolitiğin sonucu pazarlıklara açık olabileceğinin ipuçlarını veriyor olabilir. Öte yandan Trump'ın dışişleri, güvenlik ve savunma konularında birlikte çalışacağı ekipte yer alacağını açıkladığı şahsiyetler üzerinden yapılan yorumlarda yeni yönetimin 'güç yoluyla barış' şeklinde özetlenebilecek bir vizyonla hareket edeceği belirtilmektedir. Başkan Trump görevi devraldıktan iki gün sonra yaptığı açıklamada, Vladimir Putin'in Ukrayna'daki savaşı

¹⁵ Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü, "Relations with Ukraine", Ekim, 2024, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_37750.htm.

¹⁶Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü, "Press Conference", 10 Temmuz, 2024 <https://www.nato.int/cps/en/natohq/227417.htm?selectedLocale=en>.

sona erdirecek bir uzlaşuya varmaması halinde çok büyük ölçekli vergi ve yaptırımlarla karşı karşıya kalacağı tehdidinde bulundu¹⁷. Trump'ın savaşı sonlandıracak ne gibi fikirlerle geleceği henüz bilinmemektedir. Ancak, sırf savaşı sonlandırmak uğruna uzun dönemde Rusya'yı saldırgan tutumunu yeniden Ukrayna'ya ya da bir diğer ülkeye karşı tekrarlamaya cesaretlendirecek bir zemin yaratılmaması umulur. Trump her ne kadar daha görevi devralmadan seçim kampanyası sırasında 'Ukrayna'da süren savaşı 24 saatte sona erdirebileceğine dair' iddiasını altı aylık bir süreden bahsetmek suretiyle görece daha gerçekçi bir revizyona tabi tutmuş olsa da göreve gelmesini izleyen yakın dönemde Putin'le bir angajman arayışına gireceğini öngörmek yanlış olmayacaktır. Ukrayna'daki durumun Avrupa güvenliğini doğrudan ilgilendiriyor olması ışığında müttefiklerle danışma zorunluluğunun ayırdına yeni ABD Yönetiminin süratle varmasını temenni etmek gerekir. NATO Genel Sekreteri Rutte'nin Trump ve ekibiyle en kısa zamanda temasa geçmesi ve Haziran'da Hollanda'da düzenlenmesi kararlaştırılmış bulunan NATO Zirvesi beklenmeksizin örneğin Şubat ayında Brüksel'de NATO Karargahında Trump ile bir olağanüstü Zirve toplantısı düzenlenmesine öncülük etmesi zamanlı ve isabetli olacaktır.

Trump'ın müttefikleriyle danışmalar gerçekleştirmeksizin atmak isteyeceği adımların İttifak içinde bölünmelere ve AB ile görüş ayrılıklarına yol açma tehlikesi göz ardı edilemez. Bunun ise özellikle AB içinde zaman zaman ortaya atılan 'stratejik otonomi' söylemlerinin ürünü somut projeleri tetiklemesi beklenebilir. Tabiatıyla Obama'nın Başkanlık döneminden başlayarak ABD Yönetimlerinin Asya-Pasifik bölgesine odaklanmaları (pivot) geri dönülmez bir gerçeklik olarak karşımızdadır. Avrupalı müttefiklerin savunma harcamalarına ayırdıkları meblağlarda artışa gitmeleri (GSYİH'nın yüzde 2'si bir pay artık asgari bir katkı olarak kabul görmektedir. Trump'ın yeni dönemde bu oranı yüzde 4'e yükseltecek bir baskı icra etmesi şaşırtıcı olmayacaktır), araştırma ve geliştirmeye daha fazla pay ayırmaları, savunma sanayinde inovasyonu ve yenilikçi çığır açan teknolojileri önceleyen ortak çabalara güç ve hız vermeleri (AB'nin de bu alandaki Avrupa Savunma Fonu-EDF ve Daimi Yapılandırılmış İşbirliği-PESCO benzeri girişimlerinde müktesebatının parçası ve NATO ile ortaklığının gereği olan Türkiye gibi AB üyesi olmayan müttefikleri içine alacak kapsayıcı bir yaklaşım içinde olması) önem taşıyacaktır.

¹⁷ Johecová Ketrin. "Trump Tells Putin to End Ukraine War or Face More Sanctions." *Politico*, 22 Jan. 2025, https://www.politico.eu/article/donald-trump-threaten-vladimir-putin-ukraine-war-tariff-sanction/?utm_source=email&utm_medium=alert&utm_campaign=Trump%20tells%20Putin%20to%20end%20Ukraine%20war%20or%20face%20more%20sanctions.

Sonuç

2025 yılı Avrupa güvenlik mimarisinin temelini oluşturan Helsinki Nihai Senedi'nin imzalanmasının 50. Yıldönümüne rastlamaktadır. Ukrayna'daki savaşı sona erdirmeye çabalarında yukarıda değinildiği şekilde yeni güvenlik mimarisinin dayanacağı silahların denetimi ve CSBM'ler tespit edilirken Helsinki Nihai Senedinde kayıtlı temel ilkelerin yeniden müzakereye açılmaması önem taşıyacaktır. Bu ilkeler arasında yer alan devletlerin bağımsızlığına, egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi, güç tehdidinden veya kullanımından kaçınılması, uluslararası alanda tanınan sınırların dokunulmazlığı ve her devletin askeri bir ittifaka dahil olsun ya da olmasın kendi güvenlik düzenlemelerini seçme hakkı dahil taahhüdlerin korunması 'olmazsa olmaz' bir hedef olarak belirlenmelidir. Avrupa ülkelerinin 'stratejik otonomisi'ni ise Avrupa ülkelerinin (Avrupa AB'den büyüktür şeklinde bir anlayışı esas alarak kapsayıcı bir yaklaşımla) kıtanın güvenlik ve savunmasının gereklerini 'kendi ayakları üzerinde duracak' şekilde, başta askeri yeteneklerin geliştirilmesi olmak üzere, profilinin yükseltilmesine yardımcı olacak bir 'stratejik sorumluluk' şeklinde yorumlamak doğru olur. ABD ile Avrupalı müttefiklerini birarada tutan transatlantik bağların korunarak herhangi bir ayırımı (decoupling) gidilmemesi de her zamankinden daha önemli bir gerekliliktir.

SAVUNMA SANAYİNDE 2025 TRENDLERİ

Yavuz Türkgenci

Savunma sanayi trendlerinin ortaya konulmasında mevcut ve gelecekte yaşanması muhtemel çatışmalar ile gelişmekte olan ve yıkıcı teknolojilerin (Emerging and Disruptive Technologies, EDT) değerlendirilmesi en önemli parametreleri teşkil etmektedir. Ukrayna'da devam eden savaş, Orta Doğu'da gittikçe şiddetlenen çatışmalar bu anlamda önemli emareler vermektedir. EDT olarak ise NATO tarafında yayımlanmış dokuz ana teknoloji iyi bir başlangıç oluşturabilir. Bu teknolojiler: Yapay Zekâ (YZ), Otonom Sistemler, Kuantum Teknolojileri, Biyoteknoloji ve İnsan Kabiliyetlerini Takviye Edici Teknolojiler, Uzay, Hipersonik Sistemler, Yeni Malzemeler ve Üretim Teknolojileri, Enerji ve İtki Gücü, Yeni Nesil İletişim Ağlarıdır¹⁸¹⁹. Savunma Sanayi Trendleri Muharebe Sahası ve Teknolojik Trendler olmak üzere iki başlık altında aşağıda incelenmiştir:

Muharebe Sahası Kaynaklı Önemli Savunma Sanayi Trendleri

Mühimmat Üretimi: Ukrayna'daki savaş başlangıçta manevra savaşı olarak başlamasına rağmen müteakiben yıpratma savaşına dönüşmüştür. Bu nedenle başta mühimmat olmak üzere her türlü savaş malzemesinin kitlesel üretimi önem kazanmıştır. Başta 155mm'lik mühimmat olmak üzere değişik çapta topçu mühimmatı ve silahı önem kazanmıştır. Söz konusu mühimmatların kitlesel üretimi önem kazanmıştır. Muharebe sahasında verilen

¹⁸ "Foster and Protect: NATO's Coherent Implementation Strategy on Emerging and Disruptive Technologies.", Şubat 2021.

¹⁹ "Emerging and Disruptive Technologies," NATO, 8 Ağustos 2024, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_184303.htm.

zayıf bir çoğunluğunun topçu mühimmatı ile olduğu ifade edilmektedir²⁰. Dolayısıyla mühimmat üretimi yanında mühimmatın daha verimli ve süratli üretilebileceği fabrikaların, tezgâhların tasarım ve üretimi önem kazanmıştır.

Otonom Sistemler: Otonom sistemlerin muharebe sahasında kullanımı gün geçtikçe artmaktadır. İnsansız Hava Araçları (İHA) ve dronların kullanımının deniz ve kara sistemlerine göre daha yaygın olduğu görülmektedir. FPV (First Person View) dronlarının topçu mühimmatının yerine kullanılması muharebe sahasında oldukça etkili olmaktadır. Bununla beraber Ukrayna'nın İnsansız Deniz Araçları (İDA) kullanarak elde ettiği başarı dikkate değerdir. İnsansız Kara Araçları (İKA) kullanımı gittikçe yaygınlaşmaktadır. Sistemlerin ucuz, basit buna karşın etkisiz hale getirdikleri sanayi çağı silah sistemlerinin oldukça pahalı olması önemlerini daha da arttırmaktadır. Ukrayna'nın Hazar Denizi kıyısındaki bir üssü hedef alması ve vurabilmesi otonom sistemlerin geldiği aşamayı ve gelecekte olabilecek gelişmeleri göstermesi açısından dikkate değerdir²¹.

Otonom sistemlerin muharebe sahasındaki başarıları nedeniyle Ukrayna önce "dron ordusu" müteakiben de "robot ordusu" kurmaya karar vermiştir. İnsansız sistemlerden oluşan birlikler gittikçe daha fazla orduların kuruluşlarında yer almaya başlamış, tank, top, hava savunma gibi insansız sistemler ayrı bir uzmanlık alanı veya branş olarak orduların kuruluşlarına dahil edilmeye başlamıştır.

Hava Savunma Sistemleri: Hava savunmaya yönelik tehditler artmaya ve çeşitlenmeye devam etmektedir. Başta kamikazeler olmak üzere değişik İHA'lar, balistik füzeler, seyir füzeleri, dronlar değişik taktiklerle hava savunma sistemlerini doyuma ulaştırarak etkili sonuçlar almaya başlamışlardır. Hava savunma sistemlerinin bu tehditleri tespit etmesi, teşhis etmesi ve etkisiz hale getirmesi gittikçe zorlaşmakta, pahalı hale gelmektedir. Özellikle dronların tespit edilmesinde ve etkisiz hale getirilmesinde önemli sorunlar bulunmaktadır. Hava savunma sistemlerinin klasik tehditlerin yanında dronlara karşı etkili olabilmesi için ilave tedbirler alınması, sistemlerin tasarımında yeni yaklaşımların benimsenmesi gerekmektedir.

Karadan Karaya Atılan Füzeler: Özellikle balistik füzelerin daha etkin kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Hipersonik füzeler gittikçe yaygınlaşmaktadır. Söz konusu füzelerin gerek hızları gerekse uçuş yörüngeleri tedbir alınmasını zorlaştırmaktadır. Füzelerin birden fazla başlık taşıması, aldatma sistemleriyle beraber kullanılması etkinliklerini arttırmaktadır.

²⁰ Suci Peter, The Ukraine War Is One Massive Artillery Fight, National Interest, 21 Haziran 2024.

²¹ Altman Howard, Ukraine Hits Caspian Sea Port for The First Time, The Warzone, 6 Kasım 2024.

Bombacık taşıyan başlıklı füzeler muharebe sahasının derinliklerinde özellikle uçaklar, helikopterler gibi hassas hedeflere karşı oldukça etkili olabilmektedir.

Savaş İstihkâm Teçhizatı: Mayın tarlasının süratle döşenmesi, engellerin ve mevzilerin inşa edilmesi önem kazanmaktadır. Karşı taarruzların durdurulmasında otomatik mayın döşeme sistemlerinin ve beton engellerin kullanılması taarruz harekâtını zorlaştıran önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna karşın otonom sistemlerle mayın tespiti ve mayın tarlalarından geçit açılması konusunda çalışmalar gittikçe artmaktadır.

Zırhlı Araçlar: İHA'ların muharebe sahasında etkin olarak kullanılmasıyla zırhlı araçların ve tankların öneminin azaldığı ve hatta muharebe sahasında kullanılmayacağı değerlendirilmeleri artmıştır. Ancak zırhlı araçlara kafes zırh (Cope Cage), karıştırıcılar, aktif savunma sistemleri gibi teçhizatın eklenmesi tekrar muharebe sahasında etkinliklerinin artmasına neden olmuştur. Bunun yanında Elektronik Harp (E/H), hava savunma gibi diğer sistemlerle tam birlik harekâtıyla beraber kullanılması zırhlı araçların etkinliğin arttırmaktadır.

Elektronik Harp (E/H) ve Siber Savunma: Dezenformasyon faaliyetlerinin yanında özellikle otonom sistemlerin engellemeye yönelik E/H ve siber savunma faaliyetleri artmaktadır. Otonom sistem tasarımında her iki kabiliyetin de dikkate alınması bir zorunluluk haline gelmiştir. E/H sistemleri kullanılarak özellikle İHA'ların ve dronların etkinliği önemli ölçüde sınırlandırılabilir. Buna karşın YZ ve fiber optik kablo kullanımı gibi değişik yöntemler kullanılarak oluşan sorunların üstesinden gelinmeye çalışılmaktadır. Bu çerçevede savaşın önemli bir bölümünü teknolojik mücadelenin oluşturduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Dijital Çağ Temin ve Tedarik Faaliyetleri: Sanayi çağı tedarik faaliyetleri otonom sistemler gibi dijital çağ sistemlerinin özellikle savaş zamanında tedarik edilmesinde yetersiz kalmaktadır. Sanayi çağı tedarik faaliyeti uzun vadeli, oldukça pahalı, lineer ve esnekliği oldukça az olan yöntemlerle yürütülmektedir. Dijital sistemlerin tedarikinde ise dijital mühendislik, açık sistem mimarisi, süratle prototip üretme ve defaten tatbikatların icra edilmesini gerektiren, daha esnek ve çevik bir sistem kurulmasını gerektirmektedir.

Teknolojiye Yönelik Önemli Savunma Sanayi Trendleri

Yapay Zekâ: YZ savunma sistemlerinde gittikçe daha fazla kullanılmaya devam edilmektedir. Görüntü işleme oldukça yaygın bir şekilde kullanılmaya devam etmektedir. Bunun yanında üretken YZ (Generative AI) ve Doğal Dil İşleme Yöntemleri (Natural Language Model, NLP)

savunma sistemlerine yeni bir boyut kazandırmıştır. YZ'nin gelişmesiyle paralel olarak otonom sistemlerde çok daha önemli kapsamlı tasarımların yapılması mümkün olabilecektir. YZ kullanımı istihbarat, keşif, gözetleme, hedef yönetimi, komuta kontrol, seyri sefer, otonomi gibi sistemlerin etkinliğini daha arttıracak, E/H sistemlerinin otonom sistemleri üzerindeki etkinliğini azaltabilecektir.

Gelinen aşamada Dar YZ'den daha fazla fonksiyonun icra edilebildiği Genel YZ'ye geçişin başladığına yönelik bilgiler gelmektedir. Diğer YZ yöntemleriyle beraber değerlendirildiğinde Genel YZ savunma sistemlerine çok daha önemli kabiliyetler kazandırarak muharebenin karakterinin değişmesini etkileyecektir.

YZ'nin kuantum hesaplamayla beraber dikkate alınması sistemlerin çok daha hızlı işlem yapmasının yanında kuantum şifreleme, hedef tespit etme gibi ilave yeteneklerin de gündeme gelmesini sağlayabilecektir.

Uzay: SpaceX gibi özel şirketlerin uzay çalışmalarında geldikleri aşama önümüzdeki süreçte bu konudaki teknolojik gelişmelerin çok daha süratleneceğini işaret etmektedir. Bu kapsamda kuantum hesaplama, lazerli haberleşme, malzeme bilimi, itki sistemleri, uydu teknolojisi alanlarındaki gelişmeler uzayda çok daha önemli başarıların elde edilmesini sağlayacaktır. Bu çerçevede çok katmanlı harekât ortamının son katmanı olan uzayın muharebe sahasındaki etkinliği artmaya devam edecektir.

Yeni Nesil İletişim: Nesnelerin İnterneti (Internet of Things, IoT) gittikçe daha yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Muharebe sahasında ise Nesnelerin Muharebe Sahası İnterneti (Internet of Battlefield Things, IoBT) konsepti gittikçe yaygınlaşabilir. Muharebe sahasında ağırlıklı olarak kullanılan telsiz yerini uydu haberleşmesinin de dikkate alındığı taktik internet sisteminin gelişimine bırakabilir.

Biyoteknoloji ve İnsan Kabiliyetlerini Takviye Edici Teknolojiler: Teknolojik gelişmeler askerlerin kas ve beyin gücünün yanında muharebe sahasındaki yaralanmalardan daha çabuk iyileşmesini sağlayabilecek tıbbi yöntemler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Muharebe sahasında askerlerin çok daha fazla yük taşıması, fiziksel olarak daha dayanıklı olması, algılama ve karar verebilme kabiliyetlerinin takviye edilmesi savaşların karakterini değiştirebilecek diğer önemli bir gelişme olabilecektir. Bu teknolojilerle donatılmış askerler kadın-erkek eşitliğinin muharebe sahasında artmasının yanında, robotlarla savaşma imkân kabiliyetini de elde etmiş olacaklardır.

2025'TE AVRUPA

Prof. Dr. Çiğdem Üstün

EDAM, Genel Sekreter - Nişantaşı Üniversitesi Öğretim Üyesi

Kasım 2024'te Avrupa Parlamentosunun onayıyla göreve başlayan yeni Komisyonunda, komiserlerin portfolyolarında değişikliklere gidilerek, jeopolitik Avrupa tanımlamasından rekabetçiliğin ön plana alındığı daha ekonomi odaklı bir Avrupa'ya doğru bir farklılaşmayı gözlemliyoruz. Ukrayna'da savaş, Suriye'de yaşanan değişimler, dünyada 2. Dünya Savaşından beri hakim olan liberal düzenin sonuna mı geldik tartışmaları Avrupa'nın ekonomi ve dış politika önceliklerinde değişimi gerekli hale getirdi.

2. Ursula Von der Leyen (VdL) döneminin siyasi öncelikleri²² sıralanırken Avrupa'nın bir seçim yapması gerektiğinden ve bu seçimin hızlı değişimi kabullenerek, yeni gerçekliklerin ışığında, belirsizliklerin hakim olduğu bir dünyada ya tek başına mücadele etmeye çalışmak ya da Avrupa değerleri etrafında birleşip, beraber hareket etmek arasında olduğunun altı çiziliyor. Yeni öncelikler bu çerçevede; Avrupa için yeni bir refah planı, Avrupa savunma planının hayata geçirilmesi, güçlendirilmiş ortak sınırlar, Avrupa sosyal modelinin güçlendirilmesi, sürdürülebilir bir yaşam kalitesi inşası, değerlerin korunması ve daha küresel bir Avrupa olarak özetlenebilir. Yeni komisyonun rekabet, güvenlik, göç ve savunma gibi konular üzerinde daha çok durması, iklim değişikliği ve iklim değişikliğinin önüne geçilmesi için oluşturulacak politikaların ise geri plana atılması siyasi olarak sağ politikaların daha etkin olacağını bizlere göstermektedir.

Avrupa Parlamentosunda yeni komisyonun onaylanması için yapılan oylamada 370 Evet, 282 Hayır ve 36 Çekimser oy kullanıldı. 2019 yılında VdL'nin ilk Komisyonu için yapılan oylamada

²² Ursula von der Leyen, Europe's Choice: Political Guidelines for the Next European Commission 2024-2029, European Commission, 18 Temmuz 2024, https://www.eraa.org/sites/default/files/political_guidelines_2024-2029_en.pdf.

461 Evet, 157 Hayır ve 89 Çekimser oy kullanılmıştı. İkinci Komisyon için yapılan oylamada Evetlerin sayısında bir düşüş olduğu net bir şekilde görülmektedir. POLITICO'nun²³ yaptığı araştırmaya göre bu komisyon aslında 1995 yılından beri parlamento tarafından en az desteklenen komisyon oldu. Komiserlerin çoğunluğunun Hristiyan Demokrat Avrupa Halk Partisi'nden gelmesi, Uyum ve Reformlardan Sorumlu Komiser olarak görevlendirilen ve aynı zamanda Başkan Yardımcısı da olan Raffaele Fitto'nun ise aşırı sağcı siyasi kariyeri AB'nin sağa doğru kaydığı konusunda tartışmaları daha da alevlendirmişti²⁴.

Avrupa Komisyonunda bu yönde bir değişim olurken, ABD başkanlık seçimlerini kazanan Trump da ikinci kez başkanlık koltuğuna oturuyor. Belirsizliğin hâkim olduğu bir dünyada Trump'ın politikaları konusunda da endişeler dünyanın çeşitli yerlerinden seslendirilirken, Avrupa'nın geleceği açısından da Trump'ın ne gibi tasarruflarda bulunacağı büyük bir soru işareti olarak akıllarda. Özellikle, NATO şemsiyesinden faydalanmak için Avrupa ülkelerinden beklenen harcamalar, ABD tarafından uygulanması beklenen korumacı ekonomik politikaların AB'ye etkileri ve Trump'ın kurumsallaşmış ilişkilerden ziyade kişisel ve ikili ilişkileri tercih etmesi AB'nin rekabet ve güvenlik odaklı yeni öncelikleri açısından önemli meydan okumalar olarak karşımıza çıkacaktır.

Avrupa ülkelerinde ise seçimler 2025 yılında da tartışılmaya devam edilecektir. Romanya'da 2024 sonunda gerçekleştirilen cumhurbaşkanlığı seçimleri Romanya istihbarat servislerinin, sosyal medya platformları aracılığıyla yapılan oylama manipülasyonu, TikTok'ta yasadışı kampanya finansmanı, dış güçler tarafından düzenlenen siber saldırılar ve Rusya'nın müdahalesinden şüphelenilen durumlara dair kanıtlar ortaya çıkarması sebebiyle Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edildi. İptal edilen seçimler yerine 2025'in Mayıs ayında yeni seçimler yapılacak fakat aynı sorunlarla karşılaşılma tehlikesi halen devam etmekte.

2025 yılında yapılacak olan bir başka önemli seçim ise Almanya seçimleri olacak. 23 Şubat'ta yapılacak olan bu seçimlerle ilgili tahminler²⁵ aşırı sağ AfD'nin oylarını artıracığı yönünde. AfD'nin Eylül 2024'te Thüringen eyaletindeki seçimlerde yüzde 32,8 ile en çok oyu alması, Saksonya'da ise oyların yüzde 30,6'sını alarak ikinci parti olması söylemlerinin seçmenler üzerinde bir karşılığı olduğunu açıkça göstermekte. Şubat 2025 seçimleri kampanyasının bir

²³ Max Grier and Giovanna Coi, "Parliament Approves von der Leyen's Right-Leaning Commission for Dec. 1 Start," Politico, 27 Kasım 2024, <https://www.politico.eu/article/european-parliament-approves-ursula-von-der-leyen-right-leaning-commission-for-dec-1-start/>.

²⁴ Francesco Bortoletti, "Raffaele Fitto: Clash Between Majority and Opposition Continues, as von der Leyen Negotiates," EU News, 11 Eylül 2024, <https://www.eunews.it/en/2024/09/11/raffaele-fitto-clash-between-majority-and-opposition-continues-as-von-der-leyen-negotiates/>.

²⁵ "Germany — 2025 General Election," Politico, <https://www.politico.eu/europe-poll-of-polls/germany/>.

parçası olarak göçmenlere tek yön uçak bileti şeklinde broşürlerin²⁶ gönderilmiş olması neo-Nazi grupların 2010'lardaki kampanyalarına benzerliği ile Almanya tarihinin en kara sayfası olan Nazi dönemini hatırlatması bakımından da korkutucudur. AfD liderinin Trump'ın başkanlığında oldukça etkili olması beklenen Elon Musk²⁷ tarafından desteklenmesi de Almanya'da da sosyal medyanın seçimler üzerindeki etkisi, dış güçler tarafından seçimlere müdahale riski gibi konuları gündemde tutmakta. Her ne kadar AfD'nin seçimlerde topyekun bir zafer kazanarak çoğunluğu elde etmesi beklenmese de dünya genelinde görülen trendin – sağ ve popülist söylemin artması (sadece aşırı sağ veya popülist partiler tarafından değil, söylemlerin merkez partiler tarafından da benimsenerek yaygınlaştırılması), sosyal demokrat ve liberal siyasetin seçmenler nezdinde karşılık bulmaması, artan yabancı düşmanlığı ve siyasetin sağa kayması Avrupa'nın en büyük ülkelerinden birinin geleceği üzerine tartışmaları artırmaktadır.

Avrupa'da 2024 yılında yapılmış olan Belçika'daki seçimlerde aşırı sağ yükselişe geçmiş olsa da birinciliği kazanamamış, fakat milliyetçi Flaman parti N-VA seçimleri kazanmıştır. Avusturya'daki seçimlerde ise aşırı sağ FPÖ sandalye sayılarını artırarak seçimlerin kazananı olmuştur. Fransa'daki Avrupa Parlamentosu seçimlerinde aşırı sağın galip gelmesi ile gidilen erken seçimlerin ilk turunu Ulusal Birlik Partisi ilk sırada tamamladı. İkinci turda ise sağa karşı kurulan ittifak ile aşırı sağın seçimleri kazanmasının önüne geçilebildi.

Hem AB düzeyinde hem de üye ülkelerde görülen bu siyasi eğilimleri ekonomik ve güvenlik alanında Avrupa'yı zorlayan meydan okumalarla beraber düşündüğümüzde AB'nin 3. Ülkelerle olan ilişkilerinde AB'nin temel değerleri olarak vurgulanan ve ilişkileri şekillendiren demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi değerlerin akıbetinin ne olacağı bir soru işareti olarak önümüzde durmakta. Ukrayna'da devam eden savaş, Orta Doğu'da hiç bitmeyen çatışmalar, Suriye'de henüz kimsenin net olarak çerçevesine hakim olamadığı yeni kurulacak rejim, Avrupa ülkelerinin seçimleri dahil olmak üzere her tür bilgi manipülasyonu ve müdahalesi (foreign information manipulation and interference - FIMI) gibi bir çok sorun Avrupa'yı sadece 2025'te değil daha sonraki yıllarda da zorlayacaktır. Özellikle güvenlik endişelerinin arttığı ortamlarda evrensel değerlerden uzaklaşarak devletlerin daha korumacı oldukları, kendilerinin ve vatandaşlarının güvenliklerini önceleyerek uygulanan politikaları

²⁶ Kirsten Grieshaber, "A Far-Right Party Uses a Mock Plane Ticket to Campaign for Deportations in Germany," AP News, updated 15 Ocak 2025, <https://apnews.com/article/germany-migration-far-right-election-deportation-6527a1d8b5cc05b4ac653a1991ed6cca>.

²⁷ "Musk Hosts X Livestream Chat with AfD Leader, Reiterates Support for German Far-Right Party," France 24, 10 Ocak 2025, <https://www.france24.com/en/europe/20250110-musk-praises-afd-leader-reiterates-support-german-far-right-party>.

güvenlik-özgürlük denkleminde değerlendirdiğimizde ise güvenliğin ağır bastığı tecrübeyle sabittir.

Bu çerçevede, Avrupa'nın Türkiye ile ilişkilerinde neler bekleyebiliriz?

Öncelikle değerler temelinde bir ilişkinin 2025 yılında gelişmeyeceğini tahmin etmek zor olmayacaktır. Bunun yerine uzun bir zamandır bahsedilen perakendeci yaklaşımın ilişkiye 2025 yılında da hâkim olması, göçün gündemdeki yerini koruması, güvenlik endişeleri ile şekillenen ikili ilişkileri gözlemleyeceğimiz bir yıl olması çok muhtemeldir. Aralık 2024'te Türkiye ziyaretinde VdL, Türkiye'nin Orta Doğu'da bir dengeleyici güç olabileceğini söylemiş ve Ankara'ya göçmenler için bir milyar avroluk bir destek daha verileceğini açıklamıştır²⁸. Her ne kadar Cumhurbaşkanı Erdoğan, AB ile ilişkilerin iyileştirilmesini, Gümrük Birliği'nin modernizasyonunu, vize uygulamalarında yaşanan sorunların giderilmesi ve vize serbestisi gibi konuları gündeme getirmiş olsa da AB tarafından stratejik ilişkilerin geliştirilmesi konusu daha çok ön planda tutulmuştur.

2025 yılında da AB-Türkiye ilişkilerinde Kıbrıs meselesinin belirleyici olacağı düşünülmektedir. VdL'nin Türkiye ziyaretinde de bahsedildiği üzere BM çatısı altında Kıbrıs müzakereleri AB'nin Türkiye ile ilişkilerini şekillendirmektedir. AB'nin Türkiye ile olan ilişkilerini Kıbrıs konusuna hapsetmiş olması, özellikle de milliyetçi sağ siyasetin etkisini artırdığı böyle bir dönemde, ilişkilerin gelişmesinin önündeki en büyük sorundur ve öngörülen gelecekte de sorun olmaya devam edecektir.

2024 yılı içerisinde Almanya'nın Türkiye'ye silah ithalatını onaylaması, Eurofighter jetlerinin Türkiye'ye satışı üzerindeki vetosunu kaldırması, doğu Akdeniz'de tansiyonun azalması, Ağustos ayında Türkiye Dışişleri Bakanı Hakan Fidan'ın Gymnich toplantısına davet edilmesi, Yunanistan ile süregelen ikili ve üst düzey görüşmeler Avrupa ülkeleri ve AB ile ilişkilerde olumlu adımlar olarak görülse de Kıbrıs meselesinin geleceği, Ege adaları, münhasır ekonomik bölge, karasularının sınırlandırılması gibi uzun yıllardır devam eden sorunlar Doğu Akdeniz'de ve Türkiye-Yunanistan arası ilişkilerde, bu yazının yazıldığı sırada oluşan olumlu havaya rağmen, kısa veya orta vadede çözülebilecek sorunlar değildir. Daha genel anlamda ise 2025 yılında göç, güvenlik ve savunma konusunun sadece AB – Türkiye ilişkileri bakımından değil aynı zamanda AB üyesi devletler ile ikili ilişkiler çerçevesinde ön planda olacağı net olarak görülmektedir.

²⁸ Simone De La Feld, "Von der Leyen, Another Billion to Turkey to Handle Refugees. Erdogan Calls for Push for EU Membership," EU News, 17 Aralık 2024, <https://www.eunews.it/en/2024/12/17/von-der-leyen-another-billion-to-turkey-to-handle-refugees-erdogan-calls-for-push-for-eu-membership/>.

YENİDEN TRUMP İLE YENİ DÜNYA DÜZENİ

Prof. Dr. Zeynep Alemdar // EDAM Dış Politika Programı Direktörü

2024 yılının gelişmeleri, bildiğimiz uluslararası sistemin artık eskisi gibi işlemeyeceğini gösterdi. Rusya'nın Ukrayna'yı işgali arkasından Ukrayna'nın, Batı tarafından ne kadar desteklenirse desteklensin, uzun süren direnci, Gazze'de olanlara tüm büyük güçlerin gözlerini kapatması ve son olarak ABD Başkanlığına, yolsuzluk, cinsel taciz gibi suçlarının yanında, devlet hizmeti, makama saygı gibi devlet yönetimiyle ilgili ilkeleri tamamen yok sayan ve bununla da gurur duyan Donald J. Trump'ın yeniden seçilmesi 2024'ten aklımızda kalacaktır. Öte yandan, yadsınamaz bir biçimde hissedilen iklim değişikliği, Afrika'da Sudan ve Yemen'de tüm dünyanın görmezden geldiği süregelen savaşlar, Taliban yönetimindeki Afganistan'da kadınlara bilim kurgu romanlarında okusak akılları zorlayacak eziyetler yapılmasına sessiz kalınması sorunlarını da not edebiliriz.

Tüm bu gelişmeler aslında öğrendiğimiz, öğrettiğimiz ideal uluslararası sistem kurgusunun geçerliliğini tamamen yitirdiğinin göstergesi. Üniter devletlerin egemenliği ve bu egemenliği sağlamanın ve savaşın pahalılığı nedeniyle bazı uluslararası normların en azından kağıt üstünde ve dilde kurulduğu uluslararası sistem artık yok. Savaş esirlerine adaletli davranma, kadın ve çocukları koruma, orantısız güç kullanmama gibi, tam olarak uygulanmasa da en azından devlet insanları ve uluslararası organizasyonlar tarafından tanınan ve övülen uluslararası normlar artık tamamen yok hükmündedir.

Uluslararası sistemin kuralsızlığı

Uluslararası ilişkileri, devletlerin de insanlar gibi rasyonel davranacakları ve kar-zarar hesabı yaparak kendileri için faydalı olan davranışları seçecekleri üzerinden okuyan realistler dahi,

uluslararası ilişkileri ahlaksız değil, ahlak-dışı olarak tanımlar. Ancak bu “ahlak-dışılık”da bile en güçlü devletlerin etkisinde de olsa uluslararası organizasyonların uzun dönemde uluslararası dengeleri sağlamak için bazı ortak ahlaki kodları kabul etmesini ve sürdürmesinin faydası tanınır. Günümüzdeki kuralsızlık ve ortak bir ahlak anlayışından son derece uzakta, bireysel liderlerin ve onların- çoğunlukla kısıtlı- çevrelerinin yalnız kendi ekonomik ve materyal çıkarlarını- muhtemelen derin psikolojik sorunlarını da yeniden üreterek- yarattıkları ve yürüttükleri bir dünyada yaşıyoruz. Tüm bilgisini kendi yönettiği bir sosyal medya platformundan alarak normalde isimlerini duymayacağımız marjinal politikacılar üzerinden Avrupa’da siyaseti etkilemeye çalışan Elon Musk’ın, ABD’de 200 yıllık bir demokratik sistemi tepetaklak ettiğini artık kabul etmemiz gerekiyor.

Bu durumu açıkça kabullenmez ve Milletler Cemiyeti’nin kurulmasından bu yana uluslararası sistemi düzenlemeye çalışırken ortaklaşılana ahlaki normların artık çöktüğünü teslim etmezsek, yeni bir dünyayı kurmak için gelecek nesillere gerekli araçları veremeyeceğiz.

İkinci Dünya Savaşı’nın ardından utanç içindeki Avrupalılar, Atlantik’in diğer kıyısından gelerek savaşı sonlandıran Amerikalılarla ekonomik olarak başa çıkmalarının imkansızlığını ve nükleer savaşın gerçekliğini görerek iki kurum kurdular- Avrupa Atom Ajansı ve Avrupa Ekonomik Birliği. Şu anda kendi içindeki sorunlarla boğuşsa da Avrupa Birliği’nin kurulması aşamasındaki müzakereler ve kendisini yenileme başarısıyla 60 yıl boyunca, daha önce yüzyıllarca birbirleriyle savaşmış ülkeler için artık savaş ihtimalini düşünmeyi dahi imkansız kılması önemlidir. Hatırlayacak olursak, Avrupa’nın ekonomik anlaşmasının arkasında, o zamanların en önemli savaş hammaddesi olan kömür ve çelik ticaretinin düzenlenmesi, ekonomik ilişkilerin iyileştirilmesi ve bu iyi ekonomik ilişkilerin zamanla toplumsal anlaşma ve ortaklaşma duygusuna dönüşerek savaşı düşünülemez kılması vardı. Bu proje başarılı oldu. Kıta Avrupa ülkelerinin birbirlerinin toprak bütünlüklerini tehdit etmelerini ve bir savaş çıkmasını beklemiyoruz. Çeşitlilikleri çoğunlukla göz ardı edilen Avrupa halklarının birbirlerinin haklarına tecavüz etme, diğerinin bireysel ve siyasal haklarını yok sayma gibi bir pratikleri yok. Musk’ın dünyasının gücü henüz Avrupalı toplumları ortak eğitim ve ahlaki değerlerinden yeterince uzaklaştırmamış durumda. Bunun nedeni, bir yandan da paradoksal olarak, Avrupa Birliği’nin, ortak bir savunma projesi geliştirememesi ve buna harcanacak paranın sosyal güvenlik ve eğitime harcanmış olmasıdır. Şu anda Avrupa’da güçlenen radikal partilerin seçmenlere çekici gelmesinin nedeni ise, yaşlanan nüfusun yakalayamadığı teknolojik gelişmelere ve onunla gelen sosyal değişime uyum sağlayamaması, uzun yıllar süren refah politikalarının artık sürdürülemez oluşu ve bunun yarattığı ekonomik etki, hantal bürokrasinin çağdışı kalması ve bölgesel çatışmalardan kaçarak Avrupa’ya sığınan insanların sosyal medyanın da çarpan etkisiyle düşmanlaştırılmasıdır. Ancak belirttiğimiz gibi, Avrupa

halklarının birbirlerinin haklarına tecavüz etme, diğerinin bireysel ve siyasi haklarını yok sayma gibi bir pratikleri (henüz) yoktur.

Kurallara yeniden kavuşmak için ne yapılabilir?

Dolayısıyla yalnızca kendi çıkarlarının peşinde koşmayı utanç verici bulmayan devlet adamlarının çağında yeniden ortak insani normlara nasıl kavuşulabilir sorusuna verilebilecek cevapları düşünmek önemlidir. Bu cevapların arasında, şimdiye kadar uluslararası normların kurucusu ve koruyucusu olan uluslararası organizasyonlar ve bu organizasyonlarda çalışan bürokratların karar alma hallerine bakan çalışmalar faydalıdır. Tanja Börzel ve Michael Zürn, 2021 tarihli makalelerinde²⁹, Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistemin, "liberal çoktaraflılık" halinden çıkarak "ulusötesi liberalizm"e geçtiğini, bu dönemde uluslararası organizasyonların ortak bir sosyal liberal norm yaratma çabasında olduğunu ifade eder. Oysa, ülkeler ve ulus-devletler çeşitlidir ve uluslararası normların kurulması uzun yıllar süren müzakereler ve ulus-devletlerin bu sistemi kabul etmesi sayesinde olmuştur. Soğuk Savaş dönemi uluslararası sisteminin, liberal çoktaraflılık durumunun özü kural bazlı bir sistemdir. Soğuk Savaş sonrası dönemde ise özellikle ABD'nin 2001 yılı Irak ve 2011 yılı Libya müdahaleleri ya da 2008 ekonomik krizi sonrası alınan önlemler, uluslararası sistemin yalnızca güçlü devletlerin istediği gibi işlediği, dolayısıyla ulus-devletlerin seçimlerinin önemsiz olduğu görüntüsü vermiştir³⁰. Bu durumda, özellikle otoriter eğilimli ülkelerde hem muhafazakarlar hem de aşırıcular ortak sosyal liberal normları savunan ulusötesi liberalizm sisteminin meşruiyetini eleştirmişlerdir. Artık iki kutuplu olmayan bu dünyada ülkelerin bir taraf tutması da gerekmediğinden her ülkede liderler kendi iç dinamiklerine göre ve uluslararası sistemin nasıl kurulduğunu nasıl tahayyül ettiğine göre sistemi yorumlamıştır. Böylece uluslararası normların meşruiyeti yitirmeye başlanmıştır.

Bu duruma karşı ne yapılabilir sorusunun cevabı, tahmin edilebileceği gibi, çok da kolay değil. Ancak uluslararası normların ve organizasyonların meşruiyetinin, ne kadar etkili olduklarıyla orantılı olduğunu varsayarsak bulabileceğimiz cevap açık. Uluslararası organizasyonların başarısı üzerine yapılan çalışmalar, uluslararası organizasyonların iki durumda başarılı olduğunu öne sürüyor³¹. İlki, uluslararası organizasyonlar, ulus devlet dışı aktörlerle ne kadar

²⁹ Tanja A. Börzel and Michael Zürn, "Contestations of the Liberal International Order: From Liberal Multilateralism to Postnational Liberalism," *International Organization*, vol. 75, no. 2, Cambridge University Press, 16 Şubat 2021, pp. 282-305.

³⁰ A.g.e., p. 287.

³¹ Ranjit Lall, "Beyond Institutional Design: Explaining the Performance of International Organizations," *International Organization*, vol. 71, no. 2, Cambridge University Press, 30 Mart 2017.

kurumsal ilişki geliştirebilirlerse o kadar başarılı oluyorlar. İkinci olarak da, teknik olarak karmaşık aktivitelerde bulunan uluslararası organizasyonlar daha başarılı oluyor. Dolayısıyla uluslararası organizasyonların meşruiyetinin artması, organizasyonların farklı aktörlerle derinlikli ortaklıklar ve birbirlerini tamamlayan işler yaptıklarında artıyor.

Dolayısıyla, yazının başında bahsettiğimiz gibi, örneğin, ortak ekonomik ya da güvenlik ilişkilerini oldukça teknik bir şekilde düzenleyebilen kurumların etkililikleri de gelişmiş oluyor. Ancak bu kurumların her tür ortaklıklarını arttırmaları ve beraber hareket etme kapasite ve alışkanlıklarını geliştirmeleri gerekiyor. Bu, günümüzde, benzer siyasi ajandaları olmasına karşın birbirleriyle ilişkileri çok da gelişmemiş olan hatta bazı siyasi alanlarda birbirlerini rakip olarak da görebilen örneğin NATO ve AB gibi organizasyonların beraber çalışmalarının ne kadar önemli olduğunun da bir göstergesi.

Sonuç yerine

Uluslararası ilişkiler tarihini özetlerken sistemde büyük değişimlere referans noktası olan iki dünya savaşı, Soğuk Savaş, 11 Eylül, Arap Baharı gibi milatlarımıza 2022'de Rusya'nın Ukrayna'yı işgalini eklemiştik. Genelde bu tarihler arasında 10 yıl gibi aralıklar olurdu. 2024 yılının sonunda ise özellikle ilk seferde Başkanlık koltuğunu bırakırken neden olduğu 6 Ocak görüntülerine karşın 2024'te yeniden seçilen Trump ve Suriye halkına yıllarca eziyet ettikten sonra beklenmedik kadar kısa sürede Rusya'ya kaçan Beşar Esad damgalarını vurdu. Her iki olayın da uluslararası sistemi dönüştürme kapasitesi çok yüksek olduğundan, artık uluslararası ilişkilerin belirlenemezliğinin hızı da hepimizi kaygılandırmalı. Bu belirlenemezlikle başetmek için elimizde olan ve kurulmaları 20. yüzyıl tarihinin çoğunu kapsayan uluslararası normları hatırlamak ve belki de onların kural koyucu sistemi içinde nispeten güvenlikte yaşayan son nesil olarak bunların önemini hatırlatmak hala önemli bir duruş.

2025 YILINDA ORTA DOĞU BEKLENTİLERİ

Ayhan Doğaner

Orta Doğu ülkeleri 2025 yılına, 2024 yılından devraldığı çatışmaların, belirsizliklerin, Suriye örneğinde olduğu gibi umutların ve endişelerin gölgesinde girdi.

Orta Doğu'daki çatışmaların temelinde güvenlik alanında Filistin meselesi, jeoekonomik alanda ise enerji ve su kaynakları meseleleri yatıyor. Bölgenin çok parçalı etnik, dini ve mezhepsel yapısı aslında bir zenginlik olmakla birlikte, yıllardır barış ve istikrarın önündeki en büyük engel.

Orta Doğu bu yıl da Suriye ve Filistin konuları merkezde olacak şekilde, İsrail'den Yemen ve İran'a, Türkiye'den Suriye ve Filistin'e, bölgesel ve küresel aktörlerin, vekil güçlerin, diplomasi ve istihbarat teşkilatlarının, selefi tekfiri cihatçı örgütlerin mücadele alanı olmaya devam edecek. Orta Doğu'da kalıcı ve sürdürülebilir barış ihtimali, 2025'te her zamankinden daha uzak olacak.

Düzensiz göç, 2025 yılında yine gündemdeki önemini koruyacak. Ancak, eğer Suriye'de istikrar sağlanmaz ve süreç sürdürülebilir bir duruma evrilmezse, Hristiyan, Süryani ve Nusayri göçü bu sefer Lübnan'a, belki de Lazkiye'den Kıbrıs'a, Türkiye'ye doğru bir rota izleyecektir.

Filistin meselesi, İsrail-Hamas çatışmaları

Hamas'ın 7 Ekim 2023 saldırıları ile başlayan, İsrail'in orantısız güç kullanarak temel insan haklarını da ihlal edip, Gazze'nin sınırlarını aşarak, Lübnan, Suriye, Irak, İran ve Yemen'i de içine alan çatışma ortamı, 2025 yılında da kuşkusuz devam edecektir. İsrail'in bölgede

jeopolitik dengeleri değiştiren bu süreçten kazançlı çıktığı kuşkusuz tüm aktörler tarafından kabul görüyor. İsrail 2025 yılında kazanımlarını, ABD Başkanı Donald Trump ve ekibinin katkılarıyla, yine Gazze ile sınırlı kalmayacak şekilde arttırabilecektir. Akla ilk olarak İran geliyor.

Hamas'ın kaçınılmaz olarak, İsrail tarafından önüne konulacak ateşkes şartlarını, istemese de onaylamak zorunda kalacağı değerlendiriliyor. Ancak bu ateşkes, çatışmaları bir süre için durdursa da, tek taraflı dayatmanın bir sonucu olarak, yakın gelecekte başka bir savaşa da zemin hazırlayacaktır.

On binlerce ölüm ve yaralı, çaresiz ve kaybedecek hiçbir şeyi olmayan bir halk. Birkaç yıl sonra, bu insanlar Hamas, Filistin İslami Cihad veya belki de IŞİD gibi selefi tekfiri cihatçı örgütlerin militan savaşçıları olmaya aday olabilirler.

Filistin halkı için tek sorun İsrail tehdidi ya da yeni yerleşim alanları değil. Kendi içinde de sorunları var. Hamas ve El Fetih arasında süregelen çatışmanın da sona ermesi gerekiyor.

Suriye

Suriye'de, 2024'ün son günlerinde yaşanan iktidar değişikliği, sadece Suriye'nin iç dinamiklerini etkilemekle kalmayacak, jeopolitik alanda yeni gelişmelere de zemin hazırlayacaktır. Suriye'de kırılan siyasi fay hatları, 2025 yılında bölgesel güç Türkiye ve İsrail'i birincil dış aktörler olarak karşımıza çıkaracaktır.

Suriye'de Esad rejimi sonrasında umut ve endişeli bir bekleyiş var. Süreç kırılğan; povokasyon ve ajitasyona açık bir süreç. Sünni, Dürzi, Nusayri, Hristiyan, Süryani, Türkmen, Kürt, Arap, Filistin ve Ermeni topluluklardan oluşan çok parçalı bir sosyal ve siyasi yapı var.

Suriye'de söz sahibi olmak isteyen bölgesel ve küresel aktörler de çok parçalı bir yapıda. Beklentiler, çıkarlar ve amaçlar çok farklı. Vekil güçler, PKK/YPG/SDG, SMO, HTŞ, yabancı savaşçıları, ABD, İsrail, Türkiye, Rusya ilk akla gelenler. Pers İmparatorluğu'nun genetik şifrelerini taşıyan İran, uzun yıllar Suriye'nin siyasi ve sosyal hayatında tüm varlığı ile etkisini gösterdi. Bu etki bir günde silinecek bir etki değil.

Kısaca, 2025 yılının ilk günlerinde Suriye'de gelinecek noktada, amaç ve beklentileri farklı tüm iç ve dış aktörlerin tamamının, birlikte veya ayrı ayrı memnun edilmeleri çok zor.

Şam'da şüpheyle yaklaşılan, ancak istisnasız tüm bölgesel ve küresel aktörlerin kredi verdiği ve yeşil ışık yaktığı HTŞ Geçici Hükümeti, siyasi ve güvenlik alanında boşluk yaratmadan

görevine başladı. Ancak Mart ayında kurulacak hükümetin bileşenlerine, yapısına, kapsayıcı ve birleştirici olmasına, ayrıca halkın temsil düzeyine ilişkin beklentiler oldukça yüksek.

Suriye’de bundan sonraki gelişmeler çok daha önemli. Kapsayıcı, birleştirici bir anayasa ile demokratik bir hukuk devletine ihtiyaç var. Sınırlı bir kesim dışında, şeriat düzeni istenmiyor. Ancak siyasi ve askeri gücü elinde bulunduranlar selefi ve tekfiri inançtan geliyorlar. Yeni anayasanın hazırlanması, halk oyuna sunulması, kabulü ve uygulanabilmesi çok önemli. Sürecin herhangi bir noktasındaki tıkanma, ülke dışı aktörlerin kendi çıkar ve beklentileri doğrultusunda yapacakları girişimler, HTŞ çatısı altında iktidara yürüyenler arasında olası güç ve iktidar paylaşımı gibi pek çok riski içinde barındıran potansiyel gelişmeler söz konusu.

Bugün Suriye’de YPG/PYD unsurları, SMO, Arap aşiretler, Dürzi milisler de dahil, 200-250 bin civarında silahlı grup olduğu değerlendiriliyor. Dürziler güneyde Sweyda’da silah bırakmayı reddediyor. Kuzey Doğu’da ise ABD tarafından silahlandırılan, ağır silahlara sahip PKK/YPG/PYD unsurları da silahlarını teslim edecek gibi değiller. Arap aşiretlerinin durumu ortada. Suriye’de bugün için silahlarını sorgusuz sualsiz teslim eden tek unsur, eski rejim ordusu askerleri.

Suriye'deki yabancı savaşçılar, farklı örgütlere mensup olup ne Suriyeli ne de Arap. PKK/YPG/PYD bünyesinde Irak, İran, Türkiye ve Avrupa ülkelerinden birçok silahlı unsurun olduğu biliniyor.

HTŞ bünyesinde irili ufaklı yaklaşık 25 örgüt bulunduğu, bunlar arasında selefi, tekfiri, cihatçı, Arap olmayan, Orta Asya, Kafkaslar ve Uygurlardan oluşan üç farklı yapılanmanın olduğu ifade ediliyor.

Gelişmelerin Türkiye’ye etkileri

Türkiye, gelişmeler sonrasında tartışmasız kazananlar arasında ilk sırada. Türkiye artık masada güçlü ve söz sahibi bir konumda.

Kısa vadede elde edilen bu kazanımların Türkiye açısından orta ve uzun vadede sürdürülebilir olmasına ihtiyaç var. Türkiye için güney sınırı boyunca PKK/PYD kaynaklı sınır güvenliği birinci derecede önemli.

Ancak SDG konusunda ABD’nin de istek ve öncelikleri var.

Türkiye için bir diğer kritik konu, Suriyeli geçici sığınmacıların güvenli ve istekli bir şekilde ülkelerine dönmeleri. Suriye'de olumsuz bir durumda yeni bir göç dalgasının da önüne geçilmeli.

Suriye'de istikrarlı ve sürdürülebilir bir güvenlik ortamının yaratılması halinde Suriye halkının ve bölge ülkelerinin çıkarlarını gözetecek ekonomik fırsatlar da önemli.

Körfez'den, Katar, Suudi Arabistan, Ürdün ve Suriye üzerinden Türkiye'ye uzanacak ve devamında Avrupa'ya gidecek doğal gaz boru hattı projesi, ekonomik ve siyasi açıdan stratejik öneme sahip. Avrupa, Rusya'nın enerji kart ve tehdidinden bıkmış durumda.

Türkiye ve Doğu Akdeniz açısından bir diğer stratejik konu, Suriye'nin Akdeniz'deki deniz yetki alanları ile münhasır ekonomik bölgesinin, Türkiye'nin deniz yetki alanlarıyla birleştirilmesidir.

İsrail ve ABD

İsrail, Golan tepelerinde ve Hermon'da güvenlik ve ekonomik alanlarda yeni bir duruş sergiliyor. Sırada Suriye, İsrail ve Lübnan Dürzilerini tek bir çatı altında toplamak var. Ancak Lübnan'da liderliğini Velid Jumbolat'ın yaptığı Dürzi hareket, İsrail'in bu amacı karşısında sert bir duruş sergileyecektir.

İsrail'in Türkiye'ye karşı bölgede, PKK/PYD konusundaki politikaları, Suriye'deki kırılganlığı ve istikrarı doğrudan etkileyecek önemde olacaktır.

İsrail'in İran'ı da hedef alması, mevcut İran rejimi ve nükleer programını zayıflatması beklenen gelişmelerden. İsrail, Körfez ülkelerinden destek alabilmek için ABD ile birlikte hareket edecektir. ABD Başkanı Trump'ın bölgedeki gelişmelere yönelik ilgisi, sözlerinin yanı sıra uygulamak isteyeceği politika da çok önemli.

Lübnan

Gazze'de İsrail ve Hamas arasındaki çatışmalarla birlikte Lübnan'da Hizbullah'ın kaybettiği güç, Suriye'deki gelişmelerle birlikte Lübnan iç siyasetinde önemli gelişmelere neden olabilecektir. Lübnan'da iki yıldır sonuçlanmayan Cumhurbaşkanlığı seçimleri, yıllar sonra Hizbullah ve Suriye'nin vesayetinin olmadığı bir ortamda gerçekleşecek. Hristiyan falanjist parti Lübnan Kuvvetleri ve lideri Samer Gaegae ile Ketaib Partisi, Lübnan'da kazananlar tarafında yer alıyor.

Sünniler, Lübnan'da Osmanlı'nın bölgeden çekilmesi sonrasında bir asırdır sessizliklerini korudular. Suriye'de Sünnilerin iktidara taşınması ile birlikte Lübnanlı Sünniler de heyecanlandılar. Keza Lübnan Türkmenleri de öyle. Ancak bu gruplar arasında selefi, tekfiri ve cihadi yapılara sempati çok fazla.

Lübnanlı Hristiyanlar asırlardır özerk, bağımsız bir siyasi yapı peşindeler. Kilise de bunu destekliyor. Bu bölgede, Lübnan ve Suriyeli Hristiyan toplulukları birleştirecek bir siyasi oluşum da her zaman gündemdeki yerini korudu.

Suriye'de süreç istenilen şekilde yönetilemezse, Suriye'nin devamında, Lübnan ve Irak'ın da toprak bütünlüğü, parçalanma riskleri az değil.

İran

İran için Gazze'de başlayan, Lübnan'da devam eden ve en son Suriye'de yaşanan gelişmeler, yıkıcı oldu. 2025 yılı konjonktüründe İran'ın nükleer programı, İran'ın elinde tehlikeli bir silah haline dönüşebilir. İsrail bunun farkında. İsrail ve ABD, İran'a karşı, nükleer programı öne çıkarmak suretiyle güç kullanabileceklerdir.

Rusya

Rusya, Suriye'de HTŞ'nin iktidarı ile birlikte deniz ve hava üssü kazanımını korumaya çalışacaktır. Süreç Rusya'nın istediği bir şekilde ilerlemezse Rusya Libya sahasını çok daha geniş anlamda Afrika dahil sürdürme fırsatını yakalamak isteyecektir.

Sonuç

Pek çok farklı aktörün, çok katmanlı bir şekilde kendi bekaları için mücadele edeceği Orta Doğu coğrafyasında 2025 yılının ne getireceğini öngörmek oldukça zor. Ancak başta da ifade ettiğimiz gibi, Orta Doğu'da kalıcı ve sürdürülebilir barış ihtimali, 2025'te her zamankinden daha uzak olacak.

ORTA DOĞU'DA TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Barçın Yinanç

2025'te Türk dış politikasının en fazla mesai harcayacağı bölge hiç kuşkusuz Orta Doğu olacak. 8 Aralık'ta Beşar Esad'ın ülkeyi terk edip, 53 yıllık diktatörlük rejiminin düşmesi Orta Doğu'nun 2025'e jeostratejik bir deprem etkisiyle girmesine neden oldu.

Bu jeostratejik sallantıya ek olarak, ikinci bir değişiklik faktörü, 20 Ocak'ta devreye girecek. Birinci döneminde İbrahim anlaşmalarıyla Orta Doğu'da kalıcı bir iz bırakan Donald Trump'ın ikinci başkanlık dönemi başlayacak.

7 Ekim 2023'te Hamas'ın saldırısına karşılık İsrail'in başta İran ve Hizbullah'a vurduğu darbeleri de denkleme eklediğimizde, tüm bölgenin risk ve fırsatları barındıran büyük bir belirsizlik dönemine girdiğini vurgulamamız gerekir.

Suriye'nin normalleşip ayağa kalkması, gerek terör sorunu gerekse sayıları milyonları bulan göçmenlerin geri dönüşü nedeniyle Ankara açısından büyük önem taşıyor.

Ankara'nın 2025'teki stratejisi Suriye'deki geçiş döneminin istikrarlı bir zemine oturması, uluslararası ve bölgesel aktörlerin bu süreci baltalamayıp, tersine desteklemelerini sağlamak üzerine kurulu olacak.

Suriye'de istikrar iç ve dış aktörlerin yaklaşımına bağlı. Beşar Esad'ı devirme hedefinde ortaklaşan silahlı grupların, rejim devrildikten sonra güç paylaşım kavgasına girip girmeyecekleri kritik önemde. Ülkenin yeniden iç savaş girdabına kapılmaması ise büyük ölçüde ara yönetimin lideri Ahmet El Şara'nın geçiş dönemini nasıl yöneteceğiyle bağlantılı. Ülke büyük çeşitlilik gösteren dini, mezhepsel ve etnik yapıya sahip. 2025 El Şara'nın kapsayıcı bir geçiş yönetimi kuracağına dair verdiği sözleri tutup tutmayacağıının sınanacağı bir yıl olacak.

HTŞ ve lideriyle yıllar içinde yakın dirsek teması içinde olan Ankara, devlet yönetiminin yeniden şekillenmesi ve ülkenin ayağa kaldırılması sürecini çok yakından takip ederek mümkün olduğunca destek vermeye ve bir nevi danışmanlık görevi üstlenmeye çalışacaktır.

Bu bağlamda, El Şara'nın geçiş döneminin şiddetten uzak ve olabildiğince yapıcı bir ortamda yönetilmesi için teşvik edilmesi beklenir.

Ankara, "silahların sustuğu bir ortam"ı, gerek Batılı başkentlerin gerekse Körfez ülkelerinin Suriye'ye ekonomik destek vermeye ikna edilmeleri için önemli bir argüman olarak kullanacaktır.

Ankara, ülkenin ayağa kalkması için başta ABD olmak üzere Batı'nın yaptırımlarının kaldırılması için yoğun bir diplomatik temas gerçekleştirecektir. Benzer şekilde, zengin Körfez ülkelerinin yardım konusunu ağırdan almamaları için de bir çaba gösterecektir.

Aşırı sağın yükselişi karşısında göçmenlerle ilgili önlem alma baskısı altındaki bazı Avrupa başkentlerinin Suriyeli sığınmacıların dönmesini kolaylaştırmak adına HTŞ ve lideri El Şara'ya sınırlı da olsa kredi açtıkları görülüyor.

ABD'nin Suriye'ye bakışı

Ancak asıl belirleyici elbetteki ABD olacak. Donald Trump açısından ise en önemli faktörler, İsrail'in yaklaşımı ile Amerikan askerlerinin Suriye'deki varlığı olacak.

Hatırlanacağı üzere, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, bir telefon görüşmesinde Trump'ı Suriye'deki askerlerini çekmesi için ikna etmiş, ancak Amerikan müesses nizamı asker sayısını düşürmekle yetinmişti. Erdoğan bu dönemde de Trump'la özel diyalogunu kullanarak, PKK'nın uzantısı olarak görülen YPG'ye ABD'nin verdiği desteği kesmesini isteyecektir.

2025'in ilk aylarının, Ankara ile Washington arasında YPG'ye dair hassas pazarlıklara sahne olması beklenebilir. Bu bağlamda, içerdeki "çözüm süreci"ni de hatırd tutmak gerekir. PKK kadrolarının ülkeyi terk etmesi, Suriyeli Kürtlerin silahlarını bırakarak, ülkenin yeni rejiminde diğer etnik gruplar gibi yerini alması; karşılığında Türkiye'nin IŞİD'in yeniden güçlenmesine izin vermeyecek önlemleri alması, bunun için ABD askerleriyle ortak bir mekanizma kurulması gibi konuların masaya gelmesi muhtemeldir.

Türkiye ile ABD arasında Suriye'de kurulacak ortak askeri mekanizma ABD askerlerinin bölgeden çekilmesini daha kademeli hale getireceği için ABD'nin daha uzlaşmacı bir tavır almasını sağlayabilir.

Trump Suriye konusunda karar verirken, Türkiye'ye çok müzahir olmayan ve YPG'yi yüzüstü bırakmak istemeyen kendi danışman ekibiyle, İsrail'in baskısı altında da kalabilir. Bu nedenle iki lider arasındaki üst düzey diyaloga rağmen iki başkent in Suriye-YPG konusunda 2025'e gerilimli bir başlangıç yapmaları da olasılık dışı değildir.

ABD-İsrail ilişkisi

Hiç kuşkusuz ABD - İsrail liderlerinin ilişkisi sadece Suriye'yi değil tüm Orta Doğu'yu etkileyecektir.

Trump, İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu'nun taleplerini karşılama konusunda selefleriyle karşılaştırıldığında en cömert ABD başkanı oldu.

İsrail'in, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn ve Fas ile ilişkilerini normalleştiren İbrahim Anlaşmaları, Trump'ın birinci döneminde imzalanmıştı. Trump, ikinci döneminde İbrahim Anlaşmaları'na Suudi Arabistan'ı da dahil ederek İsrail'le normalleşmesini sağlamayı hedefleyecektir. Ancak Filistin'in haklarının teslim edilmediği bir anlaşmaya Suudi Arabistan'ın rıza göstermesi kolay olmayacaktır.

İlk etapta Trump, Gazze'de bir ateşkes için bastırıp, Suudi Arabistan'la İsrail'i yakınlaştırmaya çalışacaktır. Her ne kadar ABD'deki İsrail lobisi nedeniyle Trump'ın önceliği İsrail'in talepleri de olsa, Suudi Arabistan'ın Çin'le yakınlaşmasından rahatsız olan ABD başkanının, Riyad'ı Çin'den uzaklaştırabilmek için, İsrail'e Filistin konusunda daha fazla baskı yapması da gündeme gelebilir.

Ancak, 2025'te Gazze'de ateşkes sağlanması durumunda, Filistinlilere daha fazla insani yardım ulaştırılmasının ötesine geçen adımlar atılmayabilir.

İran

Son kez başkanlık yapan Trump'ın Musevi lobisinin baskılarını daha rahat göğüsleyebileceğini varsaysak da İsrail'e tam destek vermeyi elbet sürdürecektir. Ancak, Hamas, Hizbullah ve

dolaylı olarak İran'a vurduğu darbelerle, güvenliğini hiç olmadığı kadar sağlama alan İsrail'in bu görece üstünlüğünü fırsat bilip, Orta Doğu'dan dikkatini Çin'e kaydırmak isteyen Trump, bölgenin mümkün merteye sakın kalmasını da tercih edecektir. O nedenle en az Netanyahu kadar İran karşıtı olan Trump, İsrail'in İran'ı doğrudan hedef alıp, bu kez Tahran'ın alttan almayıp karşılık vererek bölgesel bir savaş patlaması olasılığına sıcak yaklaşmayabilir.

İsrail 7 Ekim saldırısından sonra sadece Hamas ve Hizbullah'a öldürücü darbeler vurmakla kalmayıp, İran'ın Suriye ve Yemen'deki askeri güç vekillerini de hedef aldı.

Tahran'daki rejimin en azından bir süre nefeslenmek ve içeride toparlanmak, üzerindeki İsrail baskısını ötelemek için nükleer anlaşma konusunda masaya oturmaya daha hevesli olacağı varsayılabilir.

Trump, seçim döneminde İran karşıtı söylemlerine karşın diyaloga da kapıyı kapatmamıştı. İkinci başkanlık döneminde uluslararası başarılarla da imza atma heveslisi olan Trump'ın İsrail - İran çatışması yerine, nükleer anlaşmaya dair diplomasi trafiğini tercih etmesi söz konusu olabilir.

Öte yandan İran'ın kendi içindeki tartışmalar Suriye ve Irak'a dönük siyasetini de etkileyecektir. Bir dönem, "dört başkentte (Tahran, Bağdat, Beyrut, Şam) iktidarız" diyen molla rejiminin uğradığı yenilgileri nasıl hazmedeceği merak konusu.

Esad rejiminin düşmesiyle Suriye'deki etkinliği darbe almış olsa da, İran'ın çok uzun süredir ülkedeki varlığı dikkate alındığında, etnik yaraları kaşıyıp provokatif adımlar atma kapasitesine hala sahip olduğu unutulmamalıdır.

İran'ın Suriye'den sonra Irak'taki nüfuzunu kaybetmemek için Bağdat'taki merkezi yönetim üzerinde baskısını arttırması, ayrıca ülkedeki Kürt fraksiyonlar arasındaki ayrışmayı da derinleştirici adımlar atması da beklenebilir.

Türkiye, ılımlı kimliği ile yeni seçilen Cumhurbaşkanı Mesut Pezeşkiyan üzerinden İran'ın olası olumsuz adımlarını nötralize etmeye, İran'ı "kazan -kazan" formüllü bazı işbirliği projeleri üzerinden angaje etmeye çalışsa da, bu açılımlarına olumsuz yanıt alma ihtimali belirsizliğini koruyor.

Ankara'nın İran'ın görece zayıflamasını fırsat bilip, 2023 boyunca Bağdat'taki merkezi hükümetle arttırdığı işbirliğini konsolide etmeye çalışması beklenilebilir. PKK'nın elinin en zayıf olduğu bir dönemden geçildiği düşünülürse, Bağdat hükümetinin Türkiye'nin PKK'ya dönük beklentilerini karşılama konusunda daha istekli olabileceği varsayılabilir.

İsrail'le ilişkiler

Trump'ın göreve başlamasıyla Gazze'de yakın bir zamanda gerçekleşmesi beklenen ateşkes Türkiye ile İsrail arasında en azından arka kapı diplomasisinin canlanmasını sağlayabilir.

Her hal ve karda Filistin konusunda iki başkent zıt kutuplarda durmaya devam edecektir. Ancak Suriye'deki gelişmeler nedeniyle, Türkiye açısından İsrail'le ilişkilerde Filistin meselesi ister istemez ikinci plana düşmek durumunda kalacaktır.

Esad rejiminin düşmesiyle Suriye'nin istikrarı ile ABD-YPG ilişkisi konusunda İsrail'in alacağı tavır, Türkiye açısından İsrail'le ilişkilerde öncelikli konu haline gelmiştir. İsrail an itibarıyla, Türkiye açısından Suriye'deki süreci baltalayabilecek en oyunbozucu aktör durumundadır.

İsrail'in gerek YPG'ye vereceği doğrudan destek gerekse ABD üzerinden vereceği dolaylı desteğin, iki ülkeyi Suriye sahasında sıcak bir çatışmanın eşiğine getirecek kadar ileri bir noktaya götürmesi zayıf olsa da ihtimal dışı bırakılamaz. Önümüzdeki dönem ABD-Türkiye-İsrail hattında da arka kapı diplomasisinin çok aktif olması beklenebilir. Türkiye özellikle Washington aracılığıyla İsrail'in Suriye'de olası olumsuz rolünü frenlemeye çalışacaktır.

2025 MAKROEKONOMİSİ: “GEÇMİŞ PERFORMANS GELECEKTEKİ PERFORMANSIN GARANTİSİ DEĞİLDİR”

Murat Üçer

Bir yıl önce yayımladığımız bir notta, küresel ekonomiyi etkileyebilecek ve ciddi dalgalanmalara yol açabilecek bir dizi makro riske dikkat çekmiştik. Bunlar arasında, merkez bankalarının dezenflasyon sürecinin “son mil”inde karşılaşılabilecekleri zorluklar; dünya genelindeki yüksek faiz oranları ve yüksek borç seviyelerinin oluşturduğu tehlikeli kombinasyonun borç piyasalarında yaratabileceği olası dalgalanmalar ve Çin’in büyüme görünümüne ilişkin endişeler (ve buna bağlı deflasyon korkusu) yer alıyordu. Gerçekten de finans medyası, politika yapımcılar ve uzmanlar yıl boyunca bu konuları konuştu, konuşmaya da devam ediyor. Ancak neyse ki, bu risklerden hiçbiri küresel ekonomiyi rotasından saptıramadı.

Hatta tam tersine, imalat sektörlerindeki zayıf seyre rağmen, hizmet sektörünün çoğu ekonomide güçlü seyretmesi sayesinde küresel büyüme oldukça dirençli kaldı. Ancak, ekonomik performansta bölgeler arasında büyük farklılıklar gözlemlendi. Avrupa durgunluk yaşarken, ABD ekonomisi özellikle iyi bir performans sergiledi. Çin ekonomisi ise süreç boyunca uygulanan teşvikler sayesinde ağır aksak da olsa devam eden yapısal problemlerine rağmen (tüketimin zayıf seyri, demografi, borçluluk, emlak sektörü vb.) büyümeyi sürdürdü.

Bu esnada enflasyon, özellikle gelişmiş ekonomilerdeki çekirdek enflasyon göstergeleri, ABD dahil olmak üzere, yüzde 2 hedefinin üzerinde seyretmeye devam etti. Ancak, başta ABD Merkez Bankası (Fed) olmak üzere merkez bankaları, hedeflerine ulaşma yolunda olduklarına kanaat getirip, temkinli şekilde faiz indirimlerine başlayıp, dikkatlerini büyümeye ve işgücü piyasalarına çevirdiler.

Tüm bunların üzerine Kasım ayında ABD'de Donald Trump'ın zaferi geldi. İki adaydan daha iş dünyası yanlısı ve regülasyon karşıtı olarak görünen Trump, piyasalar tarafından olumlu karşılandı. Politikalarının nihai sonuçlarına dair büyük belirsizlikler -en azından şu ana kadar- göz ardı edilirken, ABD'de S&P 500 yılı, teknoloji hisselerindeki büyük kazanımların öncülüğünde, oldukça sıradışı bir başarıyla 2023'tekine benzer bir performans sonrasında yaklaşık yüzde 23'lük bir kazançla kapattı.

2024 kısaca böyle geçti. Peki ya 2025? Yatırımcı prospektüslerindeki uyarılarda ve yukarıdaki başlıkta belirtildiği gibi, "geçmiş performans gelecekteki performansın garantisi değildir". Dahası, uzmanlar arasında, bu yıl yakın tarihteki herhangi bir yıla kıyasla çok daha geniş bir "olası sonuçlar" yelpazesi ile karşı karşıya olduğumuz konusunda fikir birliği bulunuyor. Ancak bu yazarın mütevazı görüşüne göre, 2025'in çok daha volatil bir yıl olmasına hazırlıklı olmalıyız, çünkü bu yıl, dünyanın en güçlü ve etkili ülkesi, öngörülemez belirsizliği adeta silah gibi kullanan bir başkan ve onun öngörülemez politikalarıyla şekillenecek ve yönetilecektir. Başka bir deyişle, küresel ekonominin geleceği, büyük ölçüde, "Trump 2.0"ün nasıl gelişeceğine bağlı olacak ve elimizdeki donelere bakıldığında bu politikaların büyük ölçüde uygulanacağı varsayımına dayanarak, düşük büyüme ancak yüksek enflasyonla tanımlanan "stagfasyonist" bir temel senaryo ile karşı karşıya olduğumuz söylenebilir³².

Peki neden böyle düşünüyoruz? Trump'ın ekonomi cephesinde neler yapmayı planladığını az çok biliyoruz: daha fazla vergi indirimi, ithalat vergileri ve göçmenleri toplu sınır dışı etme planları listenin başında yer alıyor. IMF'nin eski baş ekonomisti ve çok saygın bir makroekonomist olan Olivier Blanchard'ın yakın tarihli bir blog yazısında belirttiği gibi, "Trump ekonomisi, güçlü bir büyüme ile bir süre iyi görünebilir" [...] ve "2016'da bazılarının yaptığı gibi, hemen bir felaket veya borsa çöküşü öngörmek pek akıllıca olmaz", [... ancak] "ilk olumlu etkiler muhtemelen kaybolacak ve hatta belki de Trump'ın görev süresi tamamlanmadan önce tersine dönecek³³." Bu tersine dönüş, bizce hemen olmasa da önümüzdeki birkaç yıl içinde oldukça açık bir şekilde stagfasyonist bir senaryoya işaret ediyor, çünkü vergiler, daha büyük bütçe açıkları ve sınır dışı etmeler, nihayetinde büyüme dostu olmaktan uzak ve çok muhtemelen enflasyonist olacaktır³⁴.

³² Trump'lı 2025 senaryoları için bkz. *The Economic Consequences of Trump 2.0*, S. Johnson, 3 Ocak, 2025, Project Syndicate; *The Good, the Bad, and the Uncertainty of the Trump Economy*, N. Roubini, 31 Aralık, 2024, Project Syndicate, ve *2025'e Global Bakış*, M. Berk, Ekonomim, 25 Aralık, 2024.

³³ Bkz. *How will Trumponomics work out?* Peterson Institute for International Economics, 13 Kasım, 2024.

³⁴ Ekonomistler, çeşitli yöntemler kullanarak, genellikle ithalat vergilerinin bazılarını fayda sağladığını ancak genelde diğer gruplara çok daha fazla zarar verdiğini, böylece genel yaşam standartlarını ve ekonomik büyümeyi düşürdüğünü tespit ediyor. Tarifeler ayrıca misillemeye, korumacılığa ve yolsuzluğa yol açıyor. Son ampirik çalışmalar, 2018-19'da uygulanan ABD tarifelerinin neredeyse tamamen ABD tüketicilerine yansıtıldığını, bunun da daha yüksek fiyatlara ve azalan ihracat büyümesine

Tüm bunlara rağmen bazı hafifletici unsurların olduğunu da belirtelim. Piyasalar, Trump'ın Hazine Bakanı adayı Scott Bessent (bir hedge fon yöneticisi ve yatırımcı) gibi bazı makul seçimleri ve kısmen de Kongre, bu politikaların en agresif veya aşırı versiyonlarının uygulanmasını engelleyebilir. Örneğin, vergilerin enflasyonist etkisi –zaten yüksek derecede enflasyon duyarlılığı olan ABD halkı göz önüne alındığında– Fed'i faiz indirimlerini ertelemeye zorlayabilir ve Trump'ın Fed'e yaptığı baskılar, uzun vadeli faizlerin yükselmesi ve bazı yorumlara göre zaten şişmiş olan borsa balonunun patlamasıyla geri tepebilir³⁵.

Bu gelişmeler, bu politikalara bir tür kısıtlama veya disiplin sağlayabilir. ABD'nin mali durumunun zaten sürdürülemez olduğu konusundaki fikir birliği göz önüne alındığında, Kongre de giderek büyüyen bütçe açıklarına katlanma konusunda isteksiz olabilir. Ancak politikalar, piyasalar ve siyaset arasındaki bu karmaşık dinamiğin yıl boyunca çok sorunsuz bir şekilde gelişmesi olası görünmüyor. Bu nedenle tahminimiz, özellikle yılın ikinci yarısı ve sonrasında, 2025'in oldukça dalgalı geçmesine hazırlıklı olmamız gerektiği yönünde.

Türkiye cephesine gelirsek, burada işler beklentilerimize biraz daha paralel gelişti. Piyasalar nispeten sakin ve yapıcı bir havaya sahipti, ancak dezenflasyon, yılın başlarında TCMB tarafından öngörüldüğünden daha zorlu bir süreç olarak karşımıza çıktı. Enflasyon tahminleri yukarı yönlü revize edildi, çünkü hem gerçekleşen hem de beklenen enflasyon oldukça yapışkan şekilde yüksek kaldı. Bu beklenir bir durumdu, çünkü enflasyon Türkiye'de görülen kadar yüksek seviyelere ulaştığında, tabiri caizse, kendi başına bir yaşam kazanır ve yapışık hale gelir. Fiyatlama davranışlarını iyileştirmek ve enflasyonist ataleti kırmak için talepte önemli bir daralma ve kapsamlı bir politika seti, özellikle de ciddi anlamda daraltıcı bir maliye politikası gerekir. Ancak, bizim durumumuzda, TCMB neredeyse tek başına hareket eden bir aktör olarak kaldı. Gelir ve maliye politikaları oldukça gevşek bir duruşdaydı ve yapısal reform cephesinde bizim görebildiğimiz kadarıyla kayda değer hiçbir gelişme olmadı.

Nitekim bizce bu yılın en temel makroekonomik sorusu, enflasyonun yıl sonunda nerede olacağı. En son Kasım raporuna göre TCMB, yüzde 21'lik bir enflasyon ve bunun etrafında +/- 5 puanlık bir belirsizlik bandı öngörüyor. Piyasalar, üst bandın hemen yukarısında bir tahmin yapıyor. Şirketler ise önümüzdeki 12 ayda yüzde 45-50 civarında bir enflasyon oranı bekliyor.

yol açtığını buldu. Bkz. *Separating Tariff Facts from Tariff Fictions*, Nisan 16, 2024, Cato Institute ve *Why Trump's trade war will cause chaos*, M. Wolf, Financial Times, 19 Kasım, 2024.

³⁵ Trump'ın Hazine Bakanı adayı Scott Bessent'in geçen sene Ocak'da yatırımcılarına gönderdiği notta bahsettiği en büyük riskin "uzun vadeli faizlerde olası bir ani yükseliş" olduğunu eklemek yararlı olabilir; bkz. *Bessent Has \$6.7 Trillion Mountain of Worry Waiting at Treasury*, Bloomberg, 27 Kasım, 2024. ABD borsasının şişkinliğiyle ilgili olarak bkz. *Just how frothy is America's stockmarket?*, The Economist, 22 Aralık, 2024.

Bizim beklentimize göre ise, yüzde 30'un biraz üzerinde bir rakamla çalışmak makul görünüyor.

Bu bağlamda, TCMB'nin bu yılki en büyük zorluğu, siyaset tarafı ile piyasalar arasında çok ince bir çizgide yürümek olacaktır. TCMB bilindiği gibi politika faizini 8 ay boyunca yüzde 50 seviyesinde tuttuktan sonra, Aralık ayında faiz indirimlerine başladı ve muhtemelen yıl boyunca, siyasetin üstü kapalı da olsa talep ettiği şekilde, bu indirimlere devam edecek. Ancak öte yandan, Türk lirası yatırımcılarının oldukça kırılğan bir grup olduğunu göz önüne alarak; dövize geri dönmelerini önlemek için onlara yeterince iyi bir getiri sunulması gerekecek. İşte bu, TCMB'nin yıl boyunca içinde kalmaya, yol almaya çalışacağı "dar koridor" olacaktır.

Peki, TCMB'nin kazasız bir şekilde yıl boyunca bu koridorda kalma olasılığı nedir? Şu an için bu senaryo yazarın temel senaryosu. Ancak her zaman olduğu gibi alternatif senaryolar da mevcut. Kötümser bir senaryoda, olumsuz şoklar –mesela uzun vadeli faizlerin sert şekilde yükseldiği zorlu bir küresel ortam, yurtiçinde erken seçim veya siyasetin 'sabrının taşması' ya da faiz indirimlerinde aceleci davranmak gibi– yatırımcı algısını tersine çevirebilir ve dövize yönelik bir talebi tetikleyebilir. Daha iyimser bir senaryoda ise, yıl ortası gibi TCMB aylık enflasyonu düşürmeyi ve enflasyon beklentilerini kontrol altına almayı başarır. Bu da daha fazla sermaye girişi, ilave dezenflasyon ve güçlü TL politikasından sorunsuz bir çıkışla kendi kendini besleyen olumlu bir döngü oluşturabilir³⁶.

Gelişmelerin nasıl şekilleneceğini göreceğiz. Ancak her durumda, bu yazar, gelecek yılki makaleyi kaleme alıp okuyucularına neden yine yanıldığını açıklama keyfini sabırsızlıkla bekliyor olacak.

³⁶ Küresel ortamın ve Trump'ın politikalarının Türkiye perspektifinden değerlendirilmesi kapsamlı bir makale gerektirmekle birlikte, ABD ile ticaret fazlamızın olmayışından dolayı ve siyasi tarafın da destekleyici olabileceği varsayımı altında, nötr olduğunu söyleyebiliriz.

2025: DEZENFORMASYONLA MÜCADELE VE TÜRKİYE

Alina İltutmuş // EDAM, Araştırmacı

Dezenformasyon, yeni ortaya çıkan bir kavram değildir; kamuoyunu yanıltmaya yönelik girişimler her zaman var olmuştur. Ancak, “dijital çağ”a geçiş, dezenformasyonun yayılmasını her zamankinden daha kolay ve hızlı hale getirmekle birlikte, karmaşık, küresel etkileri olan ve sürekli değişen boyutları da beraberinde getirmiştir. Dijital teknolojinin hayatımızın her alanında kullanıldığı bir dönemde, bilginin yayılması her zamankinden daha kolay ve hızlı hale gelmiştir. Özellikle sosyal medya platformları, bilgiye erişim ve bilginin yayılmasının başlıca araçları olarak işlev görmektedir ve günümüz çevrimiçi iletişim ekosisteminin temelini oluşturmaktadır. Bununla birlikte, aynı platformlar sosyal, kültürel, ekonomik ve politik boyutlarıyla çok yönlü sonuçlar doğuran dezenformasyonu da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda dijital çağda dezenformasyonun mevcut durumu ve beraberinde getirdiği çok boyutlu sorunlar göz önüne alındığında, hükümetler ve sosyal medya şirketlerinden dezenformasyonla mücadele etme ve güvenli bir çevrimiçi iletişim ekosistemi sağlama konusundaki taleplerin ve beklentilerin artması şaşırtıcı değildir. 2024 yılı, dünya çapında 83 seçimin gerçekleştirildiği, dünya nüfusunun neredeyse yarısının oy kullandığı ve 'süper seçim yılı' olarak adlandırıldığı bir yıl olmuştur; neredeyse tüm seçimlerde seçim sonucunu dezenformasyonla etkileme girişimlerinde bulunulmuştur. Özellikle teknoloji ve yapay zekadaki gelişmeler de göz önüne alındığında, yanlış bilgi ve dezenformasyonun 2025 yılında da hükümetler, iş dünyası ve kamuoyu için en büyük risklerden biri olacağını göstermektedir. Dünya Ekonomik Forumu'nun 2024'te yayımladığı 'Küresel Riskler' raporu³⁷ da yanlış bilgi ve dezenformasyonun iki yıllık risk sıralamasında ilk sırada olduğunu işaret ederek bu öngörüye destekler niteliktedir.

³⁷ The Global Risks Report 2024 (World Economic Forum), <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2024/>.

Türkiye'deki dijital medya ekosisteminin mevcut durumu

Hanelerin internete erişiminin yüzde 95'e ve bireysel internet kullanımının yüzde 87'ye yükseldiği Türkiye'de³⁸ de dezenformasyon başlı başına bir güvenlik tehdidi olarak kendini göstermektedir. Global Disinformation Index'in 2023 yılında yayımladığı "Dezenformasyon Risk Değerlendirmesi: Türkiye'de Çevrimiçi Haber Pazarı" raporuna³⁹ göre, incelenen 31 çevrimiçi Türkçe haber sitesinden neredeyse üçte ikisi, kullanıcılarını çevrimiçi olarak yanıltma konusunda yüksek veya maksimum risk taşımaktadır. Bununla birlikte Reuters Enstitüsü'nün 2024 Dijital Haber Raporu⁴⁰ toplumun haberlere olan güven seviyesinin Türkiye'de yüzde 35 seviyesinde olduğunu ortaya koymuştur. Son olarak, Türkiye, Sınır Tanımayan Gazeteciler Örgütü'nün 2024 Basın Özgürlüğü Endeksi'ne⁴¹ göre 180 ülke arasında 154. sırada yer almıştır.

Küresel eğilimler göz önüne alındığında, haberlere erişimde sosyal medyanın artan önemi ve buna bağlı olarak toplumların büyük ölçekte yanlış ve yanıltıcı bilgilere maruz kalması, Türkiye'ye özgü değildir. Ancak son yıllarda Türkiye'nin dijital medya ekosistemi, politik, hukuki, ekonomik ve sosyo-kültürel faktörler nedeniyle dezenformasyona karşı daha savunmasız hale gelmiştir. Özellikle çevrimiçi özgürlüklerle ilgili zorluklar, artan kutuplaşma, medyada artan dijitalleşme, ve sosyal medyaya yönelik mevcut düzenlemeler ve mevzuatlar ülkede dezenformasyon riskinin artmasına katkıda bulunmuştur.

Türkiye'nin dezenformasyonla mücadeleye yönelik yaklaşımı

Türkiye'de, 2024 itibarıyla, özellikle sosyal medyada dezenformasyonla mücadeleye yönelik hükümet düzenlemeleri ve girişimleri incelendiğinde, 2022 yılında yürürlüğe giren ve "Dezenformasyon Yasası" olarak bilinen 7418 sayılı kanunun, dezenformasyonla

³⁸ Türkiye İstatistik Kurumu, Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması, 2023. [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirasi-2023-49407](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirasi-2023-49407).

³⁹ Global Disinformation Index, "Disinformation Risk Assessment: The Online News Market in Türkiye", 7 Haziran, 2023, <https://www.disinformationindex.org/country-studies/2023-06-07-disinformation-risk-assessment-the-online-news-market-in-t%C3%BCrkiye/>, s. 5.

⁴⁰ Reuters Institute for the Study of Journalism, "Reuters Institute Digital News Report 2024", 2024. <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/digital-news-report/2024>, s. 111.

⁴¹ Sınır Tanımayan Gazeteciler, Index, 2024. <https://rsf.org/en/index>.

mücadeledeki bu iki yıllık süreçte ne kadar etkili olduğuna ve gündemdeki 13 yaş altı çocuklara getirilmesi planlanan sosyal medya yasağına değinmek önemlidir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'nda kabul edilen ve 18 Ekim 2022'de yürürlüğe giren Dezenformasyon Yasası, halk arasında endişe, korku veya panik yaratmak amacıyla, ülkenin iç ve dış güvenliği, kamu düzeni ve genel sağlığı ile ilgili gerçeğe aykırı yanlış bir bilgiyi yaymayı suç haline getirmiştir⁴². Ancak yasadaki dezenformasyon tanımının geniş ve muğlak olması, sosyal medya platformları üzerinde artan denetime, yasanın dezenformasyonla mücadeledeki etkisine ve ifade özgürlüğünün kısıtlanmasına yönelik endişeleri de beraberinde getirmiştir. Düzenlemenin yürürlüğe girmesinin üzerinden iki yıl geçmişken, Medya ve Hukuk Çalışmaları Derneği'nin (MLSA) verilerine⁴³ göre, 10 Ekim 2024'e kadar düzenleme kapsamında en az 56 gazeteci, yazar ve basın çalışanı hakkında 66 soruşturma açılmıştır. Bununla birlikte yasanın yürürlüğe girmesinin ardından sosyal medya denetimi ve sansür uygulamalarında artış yaşanmıştır. Kanunla birlikte Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nda Dezenformasyonla Mücadele Merkezi (DMM) adıyla yeni bir birim de kurulmuştur. Buna bağlı olarak yakın zamanda TBMM'de kadına şiddetin önlenmesiyle ilgili kurulan komisyonda, son zamanlarda yapılan toplantılarda Dezenformasyonla Mücadele Merkezi'nin her kurumda kurulması önerisi de gündeme getirilmiştir.

Dezenformasyon Yasası'na ek olarak, TBMM Dijital Mecralar Komisyonu Başkanı'nın Mayıs ayında gerçekleştirilen komisyon rutin toplantısının ardından, sosyal medya platformu Twitter (X)'in ülkenin sosyal medya yasasına uymadığı ve yerel bir temsilci atamadığı takdirde kapatma riskiyle karşılaşabileceği uyarısında bulunması sonrası 2024'te X, Türkiye'ye temsilcilik açtığını ve temsilci atadığını açıklamıştır⁴⁴. Ayrıca, Ağustos ayında Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK), 5651 sayılı kanunun verdiği yetkiye dayanarak, katalog suçlara uymadığı gerekçesiyle Instagram'a 8 gün boyunca erişim engeli getirmiştir. 2024 yılına bakıldığında, hükümetin sosyal medya platformlarında dezenformasyonla mücadele kapsamında doğrudan müdahalelerini artırdığı görülmektedir. Sosyal medya platformlarında dezenformasyonla mücadele için düzenlemeler önemli ve gerekli olsa da, bu düzenlemeler dezenformasyonla mücadele yöntemleri için standartlar oluşturmadığı ve bu mücadelede

⁴² Resmî Gazete, "KANUN BASIN KANUNU İLE BAZI KANUNLARDA DEĞİŞİKLİK YAPILMASINA DAİR KANUN", Ekim 18, 2022. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/10/20221018-1.htm>.

⁴³ Medya ve Hukuk Çalışmaları Derneği, "'Sansür yasağı' nedeniyle iki yılda 4590 kişi hakkında soruşturma açıldı, 33 kişi tutuklandı", Kasım 20, 2024. <https://www.mlsaturkey.com/tr/sansur-yasasi-nedeniyle-iki-yilda-4590-kisi-hakkinda-sorusturma-acildi-33-kisi-tutuklandi>.

⁴⁴ Duvar English, "Turkish official warns X of closure risk if local representative not appointed", Mayıs 10, 2024. <https://www.duvarenglish.com/turkish-official-warns-x-of-closure-risk-if-local-representative-not-appointed-news-64329>.

müdahaleci bir yaklaşım benimsendiği sürece, yerli ve yabancı aktörlerin Türkiye'deki dezenformasyon kampanyaları, 2025 yılında da büyük zarar verme potansiyeli taşıyarak bir sorun olmaya devam edecektir.

Dezenformasyon yasasına ek olarak, 2024 yılında önemli gelişmelerden biri de Kasım ayında BTK, 13 yaş altı çocukların sosyal medyaya erişimini yasaklama amacıyla 5651 Sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkındaki Kanun'da değişiklik yapılmasına dair bir taslak düzenleme açıklaması olmuştur. Konuyla ilgili olarak, 2024'ün dördüncü çeyreğinde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, çocukların sosyal medya kullanımına yönelik başlattıkları çalışma kapsamında dünyada bu alandaki uygulamaları incelediklerini, Türkiye'ye uygun modeller geliştirmek için bir komisyon kurulduğunu ve sosyal medya platformlarının 16 yaş itibarıyla sınırlandırılmasını öngördüklerini belirtmiştir. Ancak Aralık ayında Bakanlık, platformlara yönelik yasaklamalar yerine, 16 yaş kriteri esas alınarak çocukların sosyal medyadaki zararlı içeriklerden korunması için "Dijital Kimlik" adında bir yaş doğrulama sistemi uygulamayı planladıklarını ve sosyal medya hizmet sağlayıcılarının da yaş doğrulama sistemi kurmaları gerekeceğini belirtmiştir⁴⁵. Bu uygulamanın kapsamı ve içeriği ile ilgili detaylar 2025 yılında gündeme gelecek olsa da, yanlış bilgi/dezenformasyon ekosistemi içinde çocukları korumak için getirilecek herhangi bir düzenlemede, ek kişisel veri paylaşımı olmadan yaş doğrulaması yapılması ve çocukların yüksek düzeyde gizliliğini, güvenliğini ve emniyetini sağlamak için uygun ve orantılı önlemler alınması gibi faktörler göz önüne alınmalıdır.

Sonuç

Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın 2023 yılında yayımladığı On İkinci Kalkınma Planı'nda⁴⁶ (2024-2028), "hazırlanan plan öncesi dönemde Türkiye'de ve dünyada yaşanan gelişmeler" başlığı kapsamında; yanıltıcı, yanlış ve eksik bilginin sosyal medya ve dijital platformlar aracılığıyla hızla yayılmasının, demokratik süreçler, ekonomik istikrar, kamu sağlığı ve güvenliği üzerinde olumsuz etkiler yarattığına dikkat çekilmiş ve bu durumun ulusal ve küresel düzeyde ciddi bir tehdit oluşturduğu vurgulanmıştır. Plan, dezenformasyon sorununa çözüm

⁴⁵ T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, "Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanımız Göktaş'tan çocukların sosyal medya kullanımına yönelik "16 yaş" vurgusu", Aralık 27, 2024. <https://www.aile.gov.tr/haberler/aile-ve-sosyal-hizmetler-bakanimiz-goktas-tan-cocukların-sosyal-medya-kullanimina-yonelik-16-yas-vurgusu/>.

⁴⁶ Strateji ve Bütçe Başkanlığı, On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028), 11 Aralık 2023, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/12/On-Ikinci-Kalkinma-Planı_2024-2028_11122023.pdf.

getirilebilmesi için Türkiye’de etkili yasal ve düzenleyici çerçevelerin geliştirilmesi gerektiğini ve çözüm yönünde uluslararası işbirliği ile koordinasyonun artan önemini vurgulamaktadır.

Türkiye’deki dezenformasyon ekosisteminin mevcut durumu göz önüne alındığında, son yıllarda Türkiye’nin siyasetini, toplumunu ve uluslararası ilişkilerini etkilemek amacıyla yerli ve yabancı aktörler tarafından yürütülen dezenformasyon kampanyalarının hedefi olduğu bilinmektedir. Ancak geliştirilen düzenleyici ve yasal çerçevelerin dezenformasyonla mücadeledeki eksiklikleri, ülkedeki bilgi ortamının korunmasını ve düzenlenmesini de engellemektedir. Bundan yola çıkarak, dezenformasyonla mücadelede daha etkili bir ortam yaratmak için 2025 yılında öncelik, hem araştırmacıları, teyitçileri ve kullanıcıları güçlendirmek hem de en iyi uygulamaları belirlemek ve sosyal medya platformları tarafından benimsenen iç politikaların etkinliğini ölçmek açısından kapsayıcı ve dirençli bir ekosistem oluşturmak olmalıdır⁴⁷. Ayrıca, bu ekosistem oluşturulurken ifade özgürlüğü ile dezenformasyonu kontrol altına alma arasında doğru dengeyi sağlamak, 2025 yılında dezenformasyonla mücadele etmek için çizilecek yol haritasında göz önünde bulundurulmalıdır.

Bununla birlikte, özellikle Avrupa Birliği’nin 2020’de yürürlüğe giren dezenformasyona ilişkin Güçlendirilmiş Uygulama Esasları ile Şubat 2024 itibarıyla tamamen geçerli olacak Dijital Hizmetler Yasası Paketi’ne ve İngiltere’de 2023’te yasalaşan Çevrimiçi Güvenlik Yasası’na bakıldığında, bu yasaların sosyal medya platformlarında içerik denetimi ve dezenformasyonla mücadele yöntemleri için standartların oluşturulmasına öncelik verme eğiliminde oldukları görülmektedir. Bu uygulamaların incelenmesi ve tartışılması, şu ana kadar müdahaleci bir yaklaşım benimsenen Türkiye’de 2025 yılında dezenformasyonla etkin bir mücadele yöntemi için mevcut veya yapılması planlanan düzenlemelerde standartlar oluşturulması açısından teşvik edici olabilir.

⁴⁷ Ekin Balkan ve Sinan Ülgen, "Dezenformasyonla Mücadelede Özdenetim ve Düzenlemenin Rolü", Eylül, 2023, (EDAM), <https://edam.org.tr/siber-politikalar-ve-dijital-demokrasi/the-role-of-self-regulation-and-regulation-in-combating-disinformation>

Ekonomi ve Dış Politika
Araştırmalar Merkezi

edam

Hare sokak No.16 Akatlar / İstanbul

T. +90 (212) 352 18 54
F. +90 (212) 351 54 65

info@edam.org.tr

   // edam.org.tr